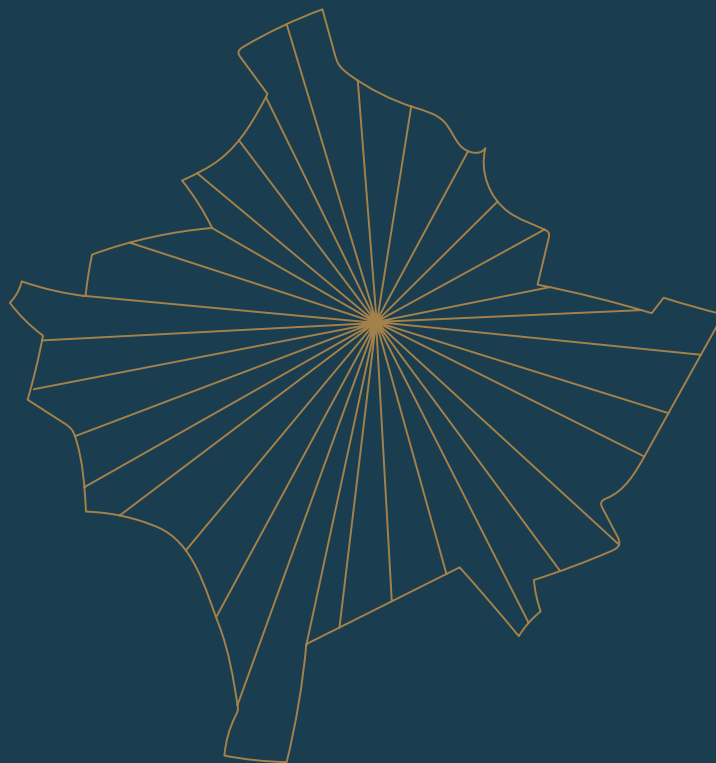

AKTIVIZIMI I BURIMEVE TË RRITJES EKONOMIKE

Rrugëtimi ekonomik i Kosovës: qeverisja, investimet dhe rritja e qëndrueshme

AKTIVIZIMI I BURIMEVE TË RRIJES EKONOMIKE

Rrugëtimi ekonomik i Kosovës: qeverisja, investimet dhe rritja e qëndrueshme

PËRGATITUR NGA:

Alban Hashani – drejtor ekzekutiv, Instituti Riinvest
Muhamet Mustafa – bashkëpunëtor i lartë, Instituti Riinvest

BOTUAR NGA:

INSTITUTI RIINVEST
Andrea Gropa Prishtinë 10000,
Republika e Kosovës
Tel: + 381 (0)38 244320;
www.riinvestinstitute.org

Organizimi i konferencës së 30 vjetorit është sponsorizuar nga:

BNP PARIBAS JOINT VENTURE

Këndvështrimet e shprehura në këtë raport janë të autorëve dhe nuk përfaqësojnë domosdoshmërisht ato të mbështetësve. Instituti Riinvest merr përsipër përgjegjësinë e plotë për përmbajtjen e këtij raporti.

E drejta autoriale © 2025 nga INSTITUTI RIINVEST. Të gjitha të drejtat e rezervuara. Asnjë pjesë e këtij publikimi nuk mund të riprodhohet, të ruhet në ndonjë sistem reproduktimi, apo të transmetohet, në asnjë formë apo nga asnjë mjet, qoftë elektronik, apo mekanik, fotokopjues, regjistruar apo tjetër, pa e cituar burimin.

Përmbajtja

1. HYRJE DHE PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE	4
2. TRENDET E RITJES EKONOMIKE DHE TABLLOJA MAKROEKONOMIKE.....	9
2.1. Konteksti global dhe rajonal.....	9
2.2. Sfidat e trendeve të rritjes	10
2.3. Tregtia e jashtme dhe sektori i jashtëm.....	12
2.4. Sektori financiar	14
2.5. Sektori qeveritar dhe politikat e buxhetit.....	15
2.6. Borxhi publik.....	16
3. INVESTIMET - DINAMIKA, STRUKTURA DHE EFIKASITETI	17
3.1. Eficienca e investimeve dhe rritja ekonomike.....	18
4. KAPITALI NJERËZOR DHE MIGRIMI.....	22
4.1. Dinamikat në tregun e punës në Kosovë.....	24
4.2. Trendet demografike dhe pasojat e tyre ekonomike.....	26
5. MODELI I RI I RITJES EKONOMIKE PËR TË ADRESUAR KURTHIN E TË ARDHURAVE TË MESME.....	26
6. INSTITUCIONET DHE QEVERISJA EKONOMIKE.....	30
7. REFERENCAT	33
8. ANEKSET	35

Lista e Shkurtesave

ALMM	Masat Aktiv të Tregut të Punës
ANZH	Agjencisë Ndërkombëtare të Zhvillimit
ASK	Agjencia e Statistikave të Kosovës
ATK	Administrata Tatimore e Kosovës
BB	Banka Botërore
BE	Bashkimi Evropian
BERZH	Banka Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim
BP	Ballkani Perëndimor
BQK	Banka Qendrore e Kosovës
ERA	Hapësirën Evropiane të Kërkimeve
FBKF	Formimi te Bruto Kapitalit Fiks
FMN	Fondit Monetar Ndërkombëtar
IJD	Investimeve e Jashtme Direkte
MFPT	Ministria e Financave Punës dhe Transfereve
NACE	Nomenklatura për klasifikimin e sektorëve në BE
OECD	Organizata për Bashkëpunim dhe Zhvillim Ekonomik
PBB	Prodhimi i Brendshëm Bruto
PIP	Programi i Investimeve Publike
S3	Strategjisë për Specializimin e Mençur
TVSH	Tatimi mbi vlerën e shtuar
UNMIK	Administrata e Misionit të Kombeve të Bashkuara në Kosovë
wiiw	Instituti për Studime Ekonomike Ndërkombëtare
ZKA	Zyra Kombëtare të Auditimit

1. HYRJE DHE PËRMBLEDHJE EKZEKUTIVE

Rruga e zhvillimit dhe rritjes ekonomike të Kosovës është karakterizuar nga pengesa specifike afatgjata. Deri në fund të viteve '50 të shekullit të kaluar, ashtu si në periudhën e sundimit të Jugosllavisë së parë, Kosova nuk përjetoi ndonjë transformim ekonomik, veçanërisht në aspektin e industrializimit dhe zhvillimit të infrastrukturës.¹ Ndërmjet viteve 1960 dhe 1988, veçanërisht pas reformave ekonomike dhe kushtetuese në Jugosllavi (1968-1974), Kosova konsolidoi autonominë e saj të gjerë territoriale dhe politike, duke përjetuar një rritje të qëndrueshme ekonomike. Kjo u reflektua në zhvillimin e infrastrukturës së saj fizike dhe sociale, në industrializimin e saj dhe në përmirësimin e strukturës së përgjithshme sociale. Megjithatë, në kohën e shpërbërjes së ish-Jugosllavisë, PBB-ja për kokë banori e Kosovës ishte më pak se një e treta e mesatares së federatës² Që nga fillimi i viteve 1990, pavarësia e saj institucionale autonome u shkatërrua dhunshëm nën regjimin e Millosheviqit. Kjo periudhë u karakterizua nga dezinvestimi masiv, deindustrializim i rëndë, përgjysmim i prodhimit kombëtar dhe me pasoja shkatërruese të luftës (Instituti Riinvest 1998, 2000, 2014).³

Administrata e Misionit të Kombeve të Bashkuara në Kosovë (UNMIK) dhe KFOR-i luajtën një rol vendimtar në ruajtjen e sigurisë dhe paqes në Kosovë. Brenda pesë viteve, mbështetja e konsiderueshme financiare dhe teknike ndërkombëtare mundësoi zhvillimin e suksesshëm të infrastrukturës bazë fizike, shërbimeve sociale dhe strehimit. Ky përparim u mbështet më tej nga asistencë teknike efektive e përqendruar në ndërtimin e kapaciteteve, reformat ekonomike të orien-

tuara drejt tregut dhe zhvillimit institucional. Legjislacioni u hartua në përputhje me parimet e ekonomisë së tregut dhe standardet e BE-së, duke siguruar përafrimin e Kosovës me këto kritere kryesore.

Megjithatë, ky përparim nuk u shpreh në mënyrë të barabartë në një trajektore të rritjes së qëndrueshme ekonomike dhe as nuk arriti standardet e nevojshme në cilësinë e arsimit dhe shërbimeve shëndetësore. Me kalimin e kohës, institucionet e Kosovës zgjeruan gradualisht kompetencat e tyre, veçanërisht pas shpalljes së pavarësisë në vitin 2008 dhe marrjes së plotë të autoritetit, veçanërisht në çështjet ekonomike, në vitin 2011. Pavarësisht këtyre përparimeve, përmirësimet e pritura në rritjen ekonomike dhe zhvillimin shoqëror nuk u realizuan plotësisht. Politikat ekonomike, veçanërisht ato të tatimeve, nuk ishin të favorshme për investimet në sektorin privat apo për tërheqjen e investimeve të jashtme direkte (IJD). Deri në vitin 2016, tarifat doganore dhe TVSH-ja (së bashku që arrinin në 26 përqind) mbledheshin në kufi për mallrat kapitale dhe materialet e tjera hyrëse për prodhim dhe shërbime. Kjo politikë, e kombinuar me normat e larta të interesit, kontributin modest nga procesi i privatizimit me të ardhura të ngjira (rreth 0.6 miliardë euro), ndërprerjet e shpeshta të energjisë elektrike dhe investimet e pamjaftueshme në kapacitetet e reja të prodhimit të energjisë elektrike, krijuan një mjedis biznesi të pafavorshëm për investime.

1 Gjatë asaj periudhe, në pjesët e tjera të ish-Jugosllavisë, rindërtimi dhe investimet pas Luftës së Dytë Botërore u mbështetën pothuajse tërësisht nga grantet buxhetore. Në anën tjetër, investimet e Kosovës në infrastrukturë, industri dhe sektorë të tjerë ekonomikë u vonuan dhe u mbështetën pothuajse tërësisht në kreditë e bankave vendase, kreditë e bankave ndërkombëtare, kreditë e Bankës Botërore dhe fondin federal për mbështetje kreditore për republikat dhe provincat autonome më pak të zhvilluara (Bosnja dhe Hercegovina, Kosova, Maqedonia e Veriut dhe Mali i Zi). Në rastin e Kosovës, kjo mbështetje çoi në një akumulim të konsiderueshëm të borxhit të brendshëm dhe të jashtëm, i cili ndikoi negativisht në normat e rritjes, veçanërisht gjatë viteve 1980 (Mustafa, 1985; Instituti Riinvest, 1998).

2 Prodhimi kryesor industrial i Kosovës, veçanërisht në energji dhe metale bazë, ishte i kufizuar nga kuotat e eksportit dhe ishte i detyruar të shiste produktet e tij në tregun jugosllav me çmime të kontrolluara dhe më të ulëta krahasuar me çmimet e tregut botëror. Kjo ndikoi ndjeshëm në aftësinë e kompanive për të investuar dhe për të shlyer borxhet (Instituti Riinvest, 1998).

3 Pasojat e luftës dhe administrimi i Kosovës nga Qeveria e Serbisë gjatë viteve 1990 vlerësohet se kanë shkaktuar humbje që arrijnë rreth 22 miliardë dollarë (Instituti Riinvest, 1998, 1999, 2000, 2006).

Këto sfida u përkeqësuan më tej nga mangësitë në zbatimin e kuadrit ligjor, duke përfshirë sundimin e dobët të ligjit, mosefikasitetin e sistemit gjyqësor, zbatimin e dobët të kontratave dhe masat e pamjaftueshme për luftimin e korrupsionit. Për më tepër, qeverisja ekonomike dhe cilësia e institucioneve u dobësuan nga konfliktet e ashpra politike, të cilat penguan arritjen e një konsensusi për prioritetet kryesore kombëtare dhe zbatimin efektiv të politikave të bazuara në evidencë proefionale e shkencore

Pavarësisht të gjitha këtyre sfidave, Kosova ka arritur të avancojë në statusin e një vendi me të ardhura të larta të mesme (HMIC), e nxitur nga një rritje e qëndrueshme ekonomike me mesatare prej 3 deri në 4 përqind gjatë dy dekadave e gjysmë të fundit. Megjithatë, ajo vazhdon të mbetet prapa, duke qëndruar në rreth 65 deri në 70 përqind të mesatares së gjashtë vendeve të Ballkanit Perëndimor (WB6) në terma të PBB-së për kokë banori. Vendi vazhdon të përballet me vështirësi serioze në arritjen e rritjes së nevojshme ekonomike dhe ndërtimin e kapaciteteve konkurruese për të adresuar shpërpjesëtimet kronike ekonomike, sidomos deficitin e lartë tregtar, papunësinë dhe emigracionin. Këto mbeten pengesa të rëndësishme për të arritur me sukses konvergjencën me Bashkimin Evropian (BE) dhe për të arritur nivelin e zhvillimit të vendeve me të ardhura të larta.

Ky dokument është përgatitur për të lehtësuar diskutimet në edicionin e pestë të Konferencës Ndërkombëtare të Riinvestit, me temë “Aktivizimi i Burimeve të Rritjes Ekonomike,” e organizuar për të shënuar 30-vjetorin e Institutit Riinvest. Ai mbështetet në të dhëna nga hulumtimet e Riinvestit, si dhe në publikime të Bankës Botërore, Fondit Monetar Ndërkombëtar (FMN), Bankës Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BERZH), si dhe në diskutimet e fundit mbi politikat industriale dhe kurthin e të ardhurave të mesme. Me këtë rast falënderojmë stafin e Riinvestit për kontributin e tyre në hartimin e raporteve dhe studimeve dhe për pjesën statistikore të përfshirë në këtë raport. Falënderojmë gjithashtu edhe partnerët tanë për mbështetjen e punës sonë kërkimore.

Përfundimi ynë përmbledhës në këtë punim për edhe nga aktiviteti i tërësishëm kërkimor shtron nevojën kritike për përmirësimin e qeverisjes ekonomike dhe rritjen e ambicieve për përsheptimin e rritjes ekonomike. Kjo kërkon një ndryshim drejt një modeli transformues të rritjes ekonomike, me politika të hartuara për të kapërcyer kurthin e të ardhurave të mesme dhe për të siguruar një rritje të qëndrueshme dhe cilësore.

2. TRENDET E RRITJES EKONOMIKE DHE TABLLOJA MAKROEKONOMIKE

2.1 Konteksti global dhe rajonal

Projeksionet më të fundit të FMN-së tregojnë se rritja globale do të arrijë në 2.8 përqind këtë vit dhe 3 përqind vitin e ardhshëm, që përfaqëson një ulje kumulative prej rreth 0.8 pikë përqindje në krahasim me parashikimet e janarit. Në mënyrë të ngjashme, Anketa Globale e McKinsey-it evidenton se drejtuesit kryesorë të kompanive më të mëdha në botë po shfaqin një kujdes të shtuar, duke identifikuar paqëndrueshmërinë gjeopolitike si rrezikun kryesor, krahas faktit që më shumë se gjysma e popullsisë globale do të votojë në zgjedhjet lokale këtë vit dhe vitin e ardhshëm (McKinsey and Company, 2024). Kjo situatë padyshim do të ketë ndikim edhe në Ballkanin Perëndimor (WB6). Sipas projeksioneve më të fundit të FMN-së, pritshmëritë për rritje ekonomike janë rishikuar duke u ulur për Shqipërinë, Malin e Zi dhe Serbinë (Tabela 1).

Në raportin e Bankës Botërore mbi trendet dhe parashikimet për Euroazinë Qendrore (Banka Botërore, 2024), projeksionet për rritjen ekonomike në Ballkanin Perëndimor për vitet 2024 dhe 2025 janë vlerësuar në, respektivisht, 3.3 përqind dhe 3.5 përqind. Parashikime të ngjashme janë bërë edhe për Turqinë, një partner i rëndësishëm ekonomik për rajonin. Megjithatë nivelet e inflacionit kanë rënë, çmimet mbeten 20 përqind më të larta se në periudhën para COVID-19, veçanërisht janë prekur çmimet e ushqimeve, duke u rritur me 50 përqind. Banka Botërore gjithashtu vë në dukje disa “kokëdhimbje” të mundshme që mund të pengojnë performancën ekonomike, duke përfshirë rritjen e ulët ndër partnerët kryesorë tregtarë evropianë, politikën monetare shtrënguese, rritjen e barrës së borxhit dhe përshkallëzimin e tensioneve gjeopolitike rajonale dhe globale. Këta faktorë pritet të ngadalësojnë rritjen ekonomike dhe të ulin besimin e investitorëve dhe konsumatorëve.

Sipas Bankës Botërore, në Ballkanin Perëndimor mbetet ende hapësirë e konsiderueshme për përmirësim, veçanërisht në rritjen e dinamikës së biznesit, përfshirë hyrjen dhe daljen e bizneseve nga tregu. Mjedisi konkurrues nuk inkurajon mjaftueshëm inovacionin dhe as nuk mbështet në mënyrë efektive krijimin dhe përthithjen e njohurive dhe teknologjive të reja. Këto sfida përkeqësohen më tej nga intervenimi i tepruar e shtetit në ekonomi dhe dobësitë e dukshme në sistemet e arsimit dhe trajnimit, të cilat së bashku pengojnë përparimin në produktivitetin e fuqisë punëtore.

Një nga shqetësimet kryesore të Bankës Botërore është emigrimi i vazhdueshëm i të rinjve të arsimuar, një problem i qëndrueshëm në të gjitha vendet e rajonit. Zgjidhja sugjerohet në shfrytëzimin e rrjeteve të diasporës, maksimizimin e përfitimeve nga remitancat dhe zgjerimin e mundësive në tregun e punës vendor. Plani i ri i BE për rritjen ekonomike për Ballkanin Perëndimor synon të nxisë më tej rritjen ekonomike rajonale, i shoqëruar me reforma më të thella strukturore dhe demokratike.

● **Tabela 1.** Parashikimet e rritjes ekonomike në Ballkanin Perëndimor

	BB		wiiw		FMN
	2024	2025	2024	2025	2025
Shqipëria	3.3	3.4	4.0	3.8	2.8
Bosnja e Hercegovina	2.8	3.2	2.6	2.9	3.8
Kosova	3.8	3.9	4.1	3.8	4.0
Mali i Zi	3.4	3.5	3.5	3.7	3.2
Maqedonia e Veriut	2.5	2.9	1.8	2.3	3.2
Serbia	3.8	4.2	3.7	3.7	3.5
Ballkani Perëndimor	3.2	3.5	3.4	3.4	-

Burimi: Banka Botërore: Ruajtja e momentumit të rritjes, Tetor 2024;

wiiw: Dobësitë e jashtme zbutin rritjen e fuqishme të drejtuar nga konsumatori, Tetor 2024; FMN, WEO, Prill 2025.

2.2 Sfidat e trendeve të rritjes

Pas një rritjeje më të ngadaltë në vitin 2023, ekonomia e Kosovës gjatë vitit 2024 dhe, sipas pritshmërive, në vitin 2025 është rikthyer në trendin para COVID-19, me një rritje rreth 4 përqind. Megjithatë kjo mbetet nën pritjet e planeve qeveritare, FMN dhe Banka Botërore e vlerësojnë më pozitivisht trendin e rritjes ekonomike të Kosovës krahasuar me vitin e kaluar, veçanërisht në aspektin e stabilitetit makroekonomik dhe performancës fiskale.

Megjithatë, në kundërshtim me pritjet, presionet inflacioniste në Kosovë janë në rritje. Inflacioni është rritur në pothuajse 3 përqind në mars, nga 2 përqind më parë, dhe rritja e fundit prej 16.1 përqind e çmimit të energjisë elektrike (maj 2025) pritjet të ndikojë negativisht më tej në situatën ekonomike dhe stabilitetin social.

Për më tepër, zgjerimi i deficitit të bilancit tregtar mbetet një shqetësim serioz. Rritja e importeve, e nxitur kryesisht nga konsumi i shtuar, ka tejkaluar rritjen e eksporteve, duke arritur në 70.3 përqind të PBB-së. Vlen të theksohet se mbulimi i importeve me eksportet e mallrave është përkeqësuar, duke rënë nga rreth 17.9 përqind në vitin 2022 në afërsisht 15 përqind në vitet 2023 dhe 2024. Këto çekuilibra kronike në

dinamikën tregtare paraqesin një sfidë të vazhdueshme për qëndrueshmërinë ekonomike të vendit.

Duke gjykuar nga perceptimet e drejtuesve të kompanive private në Kosovë lidhur me aktivitetet e tyre të biznesit, viti 2023 ishte më i mirë se viti 2024, pasi vetëm 28 përqind e kompanive raportuan rritje të shitjeve (55 përqind raportuan pa ndryshim dhe 13 përqind raportuan një rënie). Në vitin 2024, vetëm rreth një e treta e kompanive përjetuan rritje, ndërsa kjo përqindje u rrit në 54 përqind kur bëhet fjalë për pritshmëritë për vitin 2025.⁴ Nga kjo perspektivë, norma e parashikuar e rritjes së PBB-së prej 5.6 përqind në dokumentet e buxhetit për vitin 2025 mund të vihet në pikëpyetje për shkak të vështirësive në arritjen e rritjes reale të eksporteve (7 përqind) dhe investimeve private (6.1 përqind). Për më tepër, duke marrë parasysh tendencat e fundit, realizimi i rreth 800 milionë eurove në investime kapitale të planifikuara duket i mbivlerësuar.

Është gjithashtu e rëndësishme të merren parasysh vështirësitë e mundshme në konsolidimin e institucioneve qeveritare pas zgjedhjeve parlamentare të 9 shkurtit, të cilat mund të ndikojnë në pritjet e bizneseve dhe familjeve, si dhe në ciklin e biznesit, duke sfiduar më tej normën optimiste të rritjes ekonomike të parashikuar nga qeveria (Tabela 2).

4 Anketa e Riinvestit, shtator 2024

● **Tabela 2.** Rritja reale e PBB-së së Kosovës në % dhe parashikimet për vitin 2025

	2019	2020	2021	2022	2023	2024f	2025f
BERZH			10.7	4.3	3.3	4.0	4.0
IMF	4.8	-5.3	10.7	4.3	3.3	3.8	4.0
BB	4.8	-5.3	10.7	4.3	3.3	3.8	3.9
wiiw		-5.3	10.7	4.3	4.1	4.1	3.8
Qeveria e Kosovës (Projektligji për Buxhetin e vitit 2025)	4.8	-5.3	10.7	4.3	4.1	4.5	5.6

Burimi: Autorët, bazuar në të dhëna nga BERZH; FMN; BB; wiiw; Qeveria e Kosovës.

Një problem serioz vazhdon të jetë niveli i ulët i pjesëmarrjes në tregun e punës (Banka Botërore, 2024). Sipas vlerësimeve të Bankës Botërore, vetëm 37 përqind e popullsisë në moshë pune është e punësuar. Kjo do të thotë se nga çdo 100 individë në moshë pune (15-64 vjeç), vetëm 37 janë të punësuar. Ky fakt minon ndryshimet pozitive të pasqyruara në statistikat zyrtare që tregojnë një rënie të papunësisë në rreth 10.9 përqind. Duket se shumë individë në moshë pune dekurajohen të hyjnë në tregun e punës përmes regjistrimit në zyrat e punësimit për shkak të mungesës së instrumenteve dhe politikave aktive të tregut të punës (siç është ndihma financiare për të papunët) dhe rolit të papërfillshëm të zyrave të punësimit në ndërmjetësimin e vendimeve të punës. E gjithë kjo pasqyrohet në një ulje të normës statistikore të papunësisë. Kur i shtohet kësaj edhe trendi shqetësues i migrimit, veçanërisht ndër të rinjtë e papunë, bëhet e qartë se kjo ka ndikuar rëndë në saktësinë e matjeve dhe vlerësimeve statistikore të dinamikës së tregut të punës (më shumë detaje do të paraqiten në kapitullin 4).

Duke marrë parasysh kontekstin historik të karakterizuar nga një tranzicion i gjatë, i vështirë dhe specifik, me pasoja të rënda të luftës, deindustrializim brutal dhe një pozicion kolonial gjatë viteve 1990, ky nivel i rritjes ekonomike është i pamjaftueshëm. Ky realitet historik specifik krijoi një hendek të konsiderueshëm në krahasim me vendet e tjera të rajonit dhe më gjerë, veçanërisht krahasuar me BE-në. Si pasojë, rritja ekonomike gjatë këtyre dy dekadave e gjysmë është ndërtuar mbi një situatë kritike dhe të diktuar nga emergjencat, e cila nuk arriti të vendosë parakushtet për kapërcimin e çekuilibrave makroekonomikë, veçanërisht papunësinë dhe deficitin tregtar. Ky model, i bazuar në faktorë të jashtëm – remitanca, ndihmë teknike dhe financiare të huaj dhe kredi – ka humbur pothuajse plotësisht fuqinë e tij transformuese dhe potencialin për të gjeneruar rritjen që i nevojitet Kosovës.⁵ Ai ka dështuar të përmirësojë konvergimin e tij me vendet e BE-27 dhe të adresojë çekuilibrat makroekonomikë në konfigurimin e përgjithshëm ekonomik.

5 Ai ka ruajtur një përbërje të papërshtatshme sektoriale të PBB-së, duke penguar ndryshimet e nevojshme gjatë periudhës 2010–2023 (Aneks A1)

Modeli ekzistues i rritjes ekonomike të Kosovës ka qenë kryesisht i drejtuar nga konsumi për gati 25 vjet. Ky trend është i dukshëm edhe në vitet e fundit, ku konsumi mbetet kontribuuesi kryesor i rritjes ekonomike. Gjatë dy viteve të fundit, me norma të rritjes ekonomike prej 3.3 përqind dhe 3.8 përqind, kontributi i konsumit ka qenë përkatësisht 3.9 dhe 4.6 pikë përqindje, ndërsa investimet kanë kontribuar me 1 dhe 1.7 pikë përqindje (Tabela 3). Nëse supozojmë se importet dhe eksportet në Kosovë do të ishin të balancuara (pra, eksportet neto ishin të barabarta me zero), rritja ekonomike do të kishte arritur në 4.9 përqind (3.9 + 1) në vitin 2023 dhe rreth 6.3 përqind (4.6 + 1.7) në vitin 2024. Megjithatë, deficitit tregtar negativ e ul normën e rritjes. Kjo do të thotë se për të mbështetur këtë konsum, një pjesë e konsiderueshme e mallrave dhe shërbimeve është importuar, duke bërë që rritja të bjerë nga potenciali prej 4.9 përqind në 3.3 përqind në vitin 2023 dhe nga 6.3 përqind në 3.8 përqind në vitin 2024. Kjo tregon se Kosova ka kontribut të pamjaftueshëm nga investimet dhe eksportet për të gjeneruar një rritje më të lartë ekonomike. Në këtë model, rritja e konsumit nxit importin e lartë të mallrave të konsumit, duke ulur kështu normën e rritjes ekonomike dhe duke krijuar një cikël të paqëndrueshëm në ekonomi. Këto mbeten problemet kryesore që duhen adresuar përmes politikave sistematike dhe gjithëpërfshirëse, si dhe masave të tjera.

● **Tabela 3.** Kontribuuesit e rritjes ekonomike ne Kosove 2023 dhe 2024

Përshkrimi	2023	2024
Rritja reale ekonomike %	3.3	3.8
Kontributi në rritje		
Konsumi	3.9	4.6
Investimet	1.0	1.7
Eksporti neto (Eksporti -Importi)	-1.6	-2.5

Autorët, bazuar në të dhënat e Bankës Botërore (2024)

6 Aneks A2
7 Aneks A3
8 Aneks A4

2.3 Tregtia e jashtme dhe sektori i jashtëm

Si pasojë, paralelisht me rritjen ekonomike, bilanci tregtar është përkeqësuar, me deficitin që është rritur me 65 përqind që nga viti 2019, duke arritur në 31.4 përqind të PBB-së. Veçanërisht shqetësues është fakti se deficitit i bilancit tregtar të mallrave është rritur me 74.4 përqind gjatë të njëjtës periudhë.⁶ Megjithatë, është evidentuar një diversifikim i eksporteve për sa i përket produkteve që kalojnë vlerën prej një milion euro në vit, nga 32 produkte në vitin 2015 në 114 produkte në vitin 2023.⁷ Ka një trend pozitiv në eksportet e shërbimeve, ku bilanci pozitiv është dyfishuar pothuajse gjatë periudhës 2019 – 2024.⁸ Ky trend pozitiv ka mangësitë e tij sa i përket strukturës së eksporteve të shërbimeve, pasi rreth tre të katërtat e vlerës së tyre lidhen me turizmin e diasporës, përkatësisht me udhëtimet dhe konsumin e tyre gjatë qëndrimit në Kosovë. Kontribuesi i dytë më i madh janë shërbimet e teknologjisë së informacionit, dhe telekomunikacionit. Ky është një tregues pozitiv për potencialet e këtij sektori. Sipas Barometrit më të fundit të TIK-ut, 39 përqind e këtyre kompanive përqendrohen ekskluzivisht në tregjet ndërkombëtare (STIKK, 2022). Ndërkohë, të dhënat nga Administrata Tatimore e Kosovës tregojnë se Kosova eksporto-i rreth 60 milionë euro në shërbime TIK drejt Shteteve të Bashkuara të Amerikës, 44.4 milionë euro drejt Zvicrës dhe 38.4 milionë euro drejt Gjermanisë vitin e kaluar.

● **Tabela 4.** Bilanci i tregtisë së jashtme (milionë Euro)

	PBB	Mallra	Shërbime	Totali	Deficiti/PBB (%)
2019	6.989	-2,840	926	-1,914	-27%
2020	6,679	-2,573	392	-2,182	-33%
2021	7,499	-3,576	1,035	-2,532	-34%
2022	8,299	-4287	1,276	-2,911	-35%
2023	9,680	-4,589	1,629	-2.962	-31%
2024	10,035	-4926	1,791	-3,153	-31%

Autorët, bazuar në BQK, Buletini Statistikor Mujor, 2025.

Duke parë bilancin e pagesave, mund të vërehet se remitancat gjatë pesë viteve të fundit kanë ruajtur pjesën e tyre në PBB ndërmjet 13.5-14.5 përqind, duke demonstruar rëndësinë dhe ndikimin e tyre në strukturën e të ardhurave të ekonomive familjare dhe në nxitjen e konsumit, veçanërisht gjatë sezonit veror.

Investimet e Jashtme Direkte (IJD) kanë shënuar një rritje në vëllimin dhe pjesën e tyre në PBB gjatë dy viteve të fundit. Megjithatë, ato kanë origjinë kryesisht nga diaspora dhe dominohen nga sektori i pasurive të paluajtshme. Kjo nuk përkthehet në mënyrë adekuate në zhvillim ekonomik afatgjatë për shkak të pjesës së lartë të inputeve të importuara dhe, rrjedhimisht, efektit më të ulët multipëlikues. Sektorë

të tjerë me pjesë të konsiderueshme përfshijnë aktivitetet financiare dhe të sigurimeve (16 përqind) dhe sektorin e energjisë (8 përqind). Tërheqja e investimeve në sektorin e prodhimit, si sektori kryesor për zhvillimin e potencialit të eksportit dhe produkteve e shërbimeve me vlerë të shtuar të lartë, është shumë e ultë dhe mbetet një sfidë serioze

Pavarësisht rritjes së investimeve të jashtme direkte në Kosovë në vitin 2024, përqësimi i bilancit të llogarisë financiare mund të lidhet me ndikimin e investimeve në portofol dhe investimeve të tjera, të cilat kanë kontribuar në daljen neto të kapitalit. Si pasojë, këto trende në sektorin e jashtëm pasqyrojnë rritjen e deficitit në bilancin e pagesave, i cili mbetet një shqetësim tjetër.

Tabela 5. Statistikat e tregtisë së jashtme ndër vite

	Dërgesat e migrantëve		Investimet e jashtme direkte		Llogaria rrjedhëse		Bilanci nga llogaria financiare		Bilanci i pagesave	
	Në miliona euro	Si pjesë e PVB (në %)	Në miliona euro	Si pjesë e PVB (në %)	Në miliona euro	Si pjesë e PVB (në %)	Në miliona euro	Si pjesë e PVB (në %)	Në miliona euro	Si pjesë e PVB (në %)
2019	851.5	12.1	254.6	3.6	-408.3	-5.8	-161.1	-2.3	-399.5	-5.7
2020	980	14.5	345.7	5.1	-454.7	-6.7	-562.1	-8.3	-472.2	-7.0
2021	1153.4	14.5	420.7	5.3	-632.5	-7.9	-365.0	-4.6	-694.7	-8.7
2022	1222.8	13.7	732.0	8.2	-878.7	-9.9	-661.6	-7.4	-917.1	-10.3
2023	1335.8	13.8	840.1	8.7	-729.4	-7.5	-415.5	-4.3	-666.5	-6.9
2023 (Jan - Qer)	627.4	14.9	371.1	8.8	-538	-12.7	-255.7	-6.1	-491.6	-11.6
2024 (Jan - Qer)	630.1	13.9	419.1	9.3	-691.8	-15.3	-496.6	-11.0	-667.9	-14.8

Burimi: BQK dhe ASK

2.4 Sektori financiar

Sektori financiar në Kosovë ka vazhduar të ndjekë trende pozitive zhvillimi këtë vit në aspektet e qëndrueshmërisë, rezistencës dhe rritjes. Ai mbetet mirë i kapitalizuar, fit-imprurës dhe likuid. Treguesit kryesorë të kthimit, si ROA (Kthimi mbi Aktivet) dhe ROE (Kthimi mbi Kapitalin), në sektorin bankar qëndrojnë përkatësisht në 2.6 përqind dhe 19.2 përqind, duke reflektuar kthime të qëndrueshme dhe të forta ndër vite. Likuiditeti është rreth 31 përqind (aktivet likuide ndaj detyrimeve afatshkurtra), ndërsa raporti kredi-depozitë është 84.7 përqind, kreditë me probleme janë vetëm 2 përqind dhe kapitalizimi është rreth 15.5 përqind, duke treguar një performancë të fortë brenda sektorit bankar. Rritja e kredive në ekonomi vazhdon të ndjekë një trend në rritje, me kreditë që rriten me 15 përqind në vit. Kreditë për amvisëritë kanë shënuar një rritje më të madhe krahasuar me kreditë për korporata, me norma rritjeje përkatësisht prej 20 përqind dhe 11 përqind. Depozitat gjithashtu janë rritur me 11 përqind, megjithëse kjo është më e ngadaltë se vitin e kaluar. Në aspektin e strukturës, kreditë për amvisëritë përbëjnë tani 40 përqind të totalit, duke reflektuar një rritje prej dy pikë përqindjeje. Kreditë për korporatat, megjithatë,

ruajnë një strukturë të ngjashme, duke pasqyruar përbërjen e ekonomisë. Për shembull, kreditë në bujqësi përbëjnë 2 përqind, ndërsa industria, energjia dhe ndërtimi përbëjnë 34 përqind, dhe shërbimet dominojnë me 64 përqind, duke ruajtur një trend të qëndrueshëm. Nuk ka kontribut të veçantë të kredimit të investime në sektorët që tregojnë potencial për eksport. Sa i përket maturitetit, struktura e kredive ka mbetur e pandryshuar në vitet e fundit: kreditë me maturitet deri në një vit përbëjnë 10 përqind, kreditë me maturitet 1-5 vjet përbëjnë 35 përqind dhe kreditë me maturitet mbi 5 vjet përbëjnë 55 përqind. Kredia për sektorin privat si përqindje e PBB-së, e cila arrin gati 50 përqind, është mbi mesataren për Ballkanin Perëndimor, me Kosovën që performon më mirë në krahasim me shumicën e vendeve të rajonit. Pas një periudhe të rritjes së normave të interesit në nivel global, të nxitura nga inflacioni dhe kushtet shtrënguese monetare, këto trende nuk duket se janë reflektuar plotësisht në sektorin bankar në Kosovë. Normat e interesit për kreditë kanë shënuar një rënie të lehtë, ndërsa normat e interesit për depozitat janë rritur, duke ngushtuar marzhin e interesit nga 4.1 pikë përqindjeje në 3.2 pikë përqindjeje këtë vit.

2.5 Sektori qeveritar dhe politikat e buxhetit

Politika fiskale dhe buxhetore në rastin e Kosovës është instrumenti kryesor i qeverisë për politikat e saj ekonomike, me qëllim ruajtjen e stabilitetit fiskal dhe nxitjen e rritjes ekonomike. Analiza e të ardhurave dhe shpenzimeve për vitin 2024 dhe parashikimet për vitin 2025 tregojnë se, ashtu si në periudhat e mëparshme, politikat kanë rezultuar në stabilitet makrofiskal, por ato janë shoqëruar gjithashtu me një strukturë të pafavorshme në aspektin e shpenzimeve për infrastrukturë dhe mekanizmeve që përshpejtojnë rritjen ekonomike, të shoqëruara me financim të pamjaftueshëm në arsim, shëndetësi, kërkim shkencor, inovacion dhe një mosefikasitet kritik në zbatimin e projekteve që lidhen me investimet kapitale. TVSH-ja, e cila ende mbledhet rreth 2/3 në kufi, dhe akcizat mbeten burimi kryesor i të ardhurave buxhetore (74 përqind). Tatimet e drejtpërdrejta mbeten modeste, duke përfaqësuar rreth 17 përqind të totalit të të ardhurave, që pritet të arrijnë 356 milionë euro këtë vit dhe të rriten nga 292 milionë euro në vitin 2024, me rritjen më të madhe që vjen nga tarifat koncesionare për shkak të rritjes së numrit të pasagjerëve në Aeroportin Ndërkombëtar të Prishtinës. Megjithëse normat tatimore janë relativisht të ulëta, ekziston gjithashtu një bazë e pamjaftueshme e mbledhjes së taksave të brendshme. Për më tepër, Kosova është i vetmi vend në rajon ku dividendët nuk taten fare. Fitimet kapitale, veçanërisht nga transaksionet e pasurive të paluajtshme, janë pothuajse të pa tatuara për shkak të kufizimeve administrative (Banka Botërore, 2023).⁹

Shpenzimet totale për vitin 2025 parashikohen të arrijnë në 3.6 miliardë euro, një rritje prej 8.8 përqind krahasuar me vitin 2024, duke rritur pjesën e tyre në PBB në 32.7 përqind. Shpenzimet aktuale për paga, subvencione dhe mallra janë parashikuar të përbëjnë 72 përqind të totalit të shpenzimeve. Parashikimet për mallrat kapitale mbeten në të njëjtin nivel si në vitin 2024, rreth 26 përqind e shpenzimeve. Megjithatë, shpenzimet reale për mallrat kapitale gjatë viteve të fundit kanë qenë vetëm në nivelin 60-68 përqind të parashikimeve, duke reflektuar mangësi në përgatitjen e projekteve, menaxhimin e projekteve dhe prokurimin.

Ndarja e fondeve nuk ndjek në mënyrë adekuate prioritetet e shpallura kombëtare, veçanërisht kur bëhet fjalë për fondet e dedikuara për kujdesin shëndetësor, arsimin, kërkimin shkencor dhe inovacionin. Ky nivel i financimit për kujdesin shëndetësor është dukshëm më i ulët jo vetëm krahasuar me vendet e Bashkimit Evropian (BE) dhe OECD-së, por edhe në krahasim me vendet e rajonit, përveç Shqipërisë (rreth 3 përqind e PBB-së). Shpenzimet e qeverisë për kujdesin shëndetësor në Bosnje dhe Hercegovinë arrijnë në 6.5 përqind të PBB-së, në Mal të Zi 6.5 përqind, në Serbi 6.3 përqind dhe në Maqedoninë e Veriut 4.7 përqind (Instituti Riinvest, 2024). Shpenzimet për arsimin dhe shkencën në vitin 2025, duke përfshirë grantet për komunat, pritet të arrijnë në 388 milionë euro, ose 3.5 përqind të PBB-së (2025), që është nën mesataren e BE-së prej 4.7 përqind.

Fondet e dedikuara për politikat e tregut të punës (33 milionë euro) dhe mbështetjen për bizneset dhe industrinë (39 milionë euro) janë të pamjaftueshme për të adresuar nevojat urgjente. E njëjta gjë vlen edhe për fondet e dedikuara për mjedisin (60 milionë euro) dhe energjinë (59 milionë euro), të cilat përbëjnë vetëm rreth 4 përqind të buxhetit sektorial.

Në përgjithësi, struktura atipike e shpenzimeve buxhetore, e cila është më shumë e orientuar drejt shpenzimeve aktuale sesa investimeve, ngadalëson krijimin e vendeve të punës, pengon rritjen e produktivitetit dhe kufizon potencialin për një rritje të qëndrueshme ekonomike. Struktura e buxhetit është qartësisht e anuar drejt transfereve dhe subvencioneve, në dëm të investimeve kapitale dhe pagave.

E lidhur me këtë është edhe kapërcimi i dobësive dhe mosefikasitetin e theksuar në zbatimin e Programit të Investimeve Publike (PIP). Siç analizohet më tej, politikat buxhetore kanë dështuar prej kohësh të arrijnë këtë qëllim. Në një nga vlerësimet e saj paraprake, FMN thekson: "Mangësitë në menaxhimin e investimeve publike kanë një ndikim të konsiderueshëm në cilësinë e investimeve dhe përkeqësojnë situatën" (FMN, 2023). Sipas FMN-së, kjo kërkon një përmirësim të strukturës dhe kapacitetit përthithës të investimeve publike, duke kapërcyer dobësitë e ndryshme në menaxhimin e investimeve publike që lidhen me shpronësimin e tokës, prokurimin dhe zbatimin e kontratave. Mangësitë në zbatimin

⁹ Pjesa e të ardhurave buxhetore ndaj PBB-së në Kosovë arriti në 29.9 përqind, ndërsa shpenzimet në 30.1 përqind, pak më të larta se në Shqipëri, por shumë më të ulëta se në Bosnje dhe Hercegovinë, Mal të Zi dhe Serbi, ku të dyja këto kategori janë mbi 40 përqind (Banka Botërore, Raporti i Rregullt i Pranverës 2025).

e kontratave veçanërisht rrisin kostot e investimeve dhe zvogëlojnë ndjeshëm efektet e pritura të këtyre projekteve në fazën e operimit. Për më tepër, Banka Botërore konstaton se, në përgjithësi, vendimet për shpenzimet publike nuk janë në përputhje me prioritetet strategjike dhe “procesi buxhetor mbetet i shkëputur nga performanca” (Banka Botërore, 2023). Një tjetër problem është efikasiteti i ulët dhe efektet e pafavorshme të transfereve dhe subvencioneve, përfshirë ato në bujqësi dhe ndërmarrje publike, ku pothuajse mungon një standard i nevojshëm për vlerësimin e projekteve në fazën e miratimit të tyre, kontrollin dhe vlerësimin ex-post të efekteve të tyre.

2.6 Borxhi publik

Portofoli i përgjithshëm i borxhit publik të Kosovës (rreth 17 përqind e PBB-së) mbetet në nivele të qëndrueshme dhe brenda rregullave fiskale dhe Ligjit për Borxhin Publik dhe Garancitë Shtetërore, i cili përcakton që borxhi publik nuk duhet të tejkalojë 40 përqind të PBB-së. Borxhi i brendshëm përbëhet kryesisht nga emetimi i obligacioneve të thesarit. Sipas parashikimeve të qeverisë, deri në fund të vitit 2024, ky komponent i borxhit publik pritet të arrijë në 1.07 miliardë euro, ose 53.7 përqind të borxhit total. Ndërsa është pozitive që më shumë se gjysma e borxhit total është i brendshëm, shqetësues është fakti se ky borxh po përdoret për të mbuluar deficitin buxhetor të lidhur me blerjen e mallrave dhe shërbimeve, si dhe transferet (ZKA, 2023), në vend që të financojë investimet kapitale.

Borxhi i jashtëm në fund të vitit 2024 pritet të arrijë rreth 921 milionë euro, duke treguar një rritje prej 33 përqind krahasuar me vitin e kaluar. Ky borxh i jashtëm i detyrohet organizatave ndërkombëtare financiare, kryesisht Agjencisë Ndërkombëtare të Zhvillimit (Banka Botërore) me 36 përqind, Bankës Evropiane për Rindërtim dhe Zhvillim (BER-ZH) me 13 përqind, Bashkimit Evropian (BE) me 14 përqind dhe Fondit Monetar Ndërkombëtar (FMN) me 11 përqind. Borxhi i jashtëm është i dedikuar për financimin e projekteve në sektorë si arsimi, bujqësia, regjistri i tokës, energjia, shëndetësia, trajtimi i ujërave të zeza, ngrohja qendrore, rehabilitimi i rrugëve dhe hekurudhave (MFPT, 2023). Në vitin 2023, Kuvendi ratifikoi tetë (8) marrëveshje kredie/financiare për financimin e projekteve në sektorët e mjedisit, energjisë, transportit, dixhitalizimit të administratës publike, si dhe reformave të financave publike dhe rritjes ekonomike. Megjithatë, situata lidhur me dinamikën e zbatimit të projekteve të lidhura me borxhet e kontraktuara është shqetësuese. Sipas raportit të Zyrës Kombëtare të Auditimit (ZKA, 2023), vonesat në marrëveshjet e kredisë dhe tërheqja e ngadaltë e fondeve të disponueshme janë një pengesë e zakonshme ndër vite. Kjo reflekton planifikim të dobët, procesin e shpronësimit dhe, në përgjithësi, mangësi në kapacitetet e qeverisë për të shfrytëzuar në mënyrë efektive dhe në kohë fondet e huazuara.

3. INVESTIMET – DINAMIKA, STRUKTURA DHE EFIKASITETI

Dinamika dhe cilësia e rritjes ekonomike, si dhe zhvillimi i përgjithshëm ekonomik dhe shoqëror, përcaktohen kryesisht nga volumi dhe cilësia e aktiviteteve investuese. Volumi i referohet thellësisë ose peshës së investimeve bruto në PBB (investimet si pjesë e PBB-së), të shprehura si përqindje. Vendet me një përqindje më të lartë të investimeve në raport me PBB-në synojnë një normë më të lartë të rritjes dhe zakonisht janë në një fazë më të ulët të zhvillimit. Megjithatë, rritja ekonomike nuk varet vetëm nga volumi i investimeve, por edhe nga cilësia e tyre — pra, efikasiteti i investimeve dhe kontributi i tyre marxhinal në rritjen e PBB-së.

Efikasiteti varet nga cilësia e procesit përgatitor për vendimet e investimeve, vlerësimi i kostos dhe përfitimeve, zbatimi i projekteve të miratuara dhe shfrytëzimi i suksesshëm gjatë

periudhës së tyre operacionale. Tabela 13. Norma e Investimeve në Kosovë dhe në vendet e rajonit.

Kosova ka pjesën më të lartë mesatare të Formimit të Bruto Kapitalit (33.6 përqind) në Ballkanin Perëndimor për periudhën 2014–2023. Megjithatë, kjo pjesëmarrje e lartë nuk është transformuar r në norma të larta të rritjes ekonomike, duke ngritur pyetje serioze mbi efikasitetin e këtyre investimeve dhe ndikimin e tyre në produktivitet.¹⁰

Investimet totale përfshijnë investimet e sektorit privat, investimet e qeverisë dhe ndërmarrjeve publike, si dhe investimet e huaja, përfshirë kontributet nga diaspora. Një përmblendje e këtyre investimeve për vitin 2023 është paraqitur në Tabela 6.

● **Tabela 6.** Investimet në Kosovë në vitin 2023 (në miliona Euro)

	A		B	
	2023	Proporcioni (%)	2023	Proporcioni (%)
1. Investimet qeveritare	554	24	554	18
2. Investimet e ndërmarrjeve publike	85	4	85	3
3. Investimet e sektorit privat	817*	36	1600**	52
4. IJD	840	37	840	27
5. Totali dhe struktura në %	2296	100	3079	100

Burimi: 1 – Qeveria e Kosovës; 2 – Njësia për monitorimin e ndërmarrjeve publike; 3 – *ATK, **Anketa e Institutit Riinvest; 4 – BQK.

10 Maqedonia e Veriut (32.0 përqind) gjithashtu ka nivel të lartë të investimeve, ndërsa Mali i Zi (27.6 përqind) shfaq variacione të theksuara, kryesisht për shkak të projekteve të mëdha infrastrukturore. Bosnja dhe Hercegovina (24.4 përqind) dhe Shqipëria (23.6 përqind) mbajnë nivele relativisht të qëndrueshme, ndërsa Serbia (22.0 përqind) ka nivelin më të ulët të investimeve si pjesë e PBB-së.

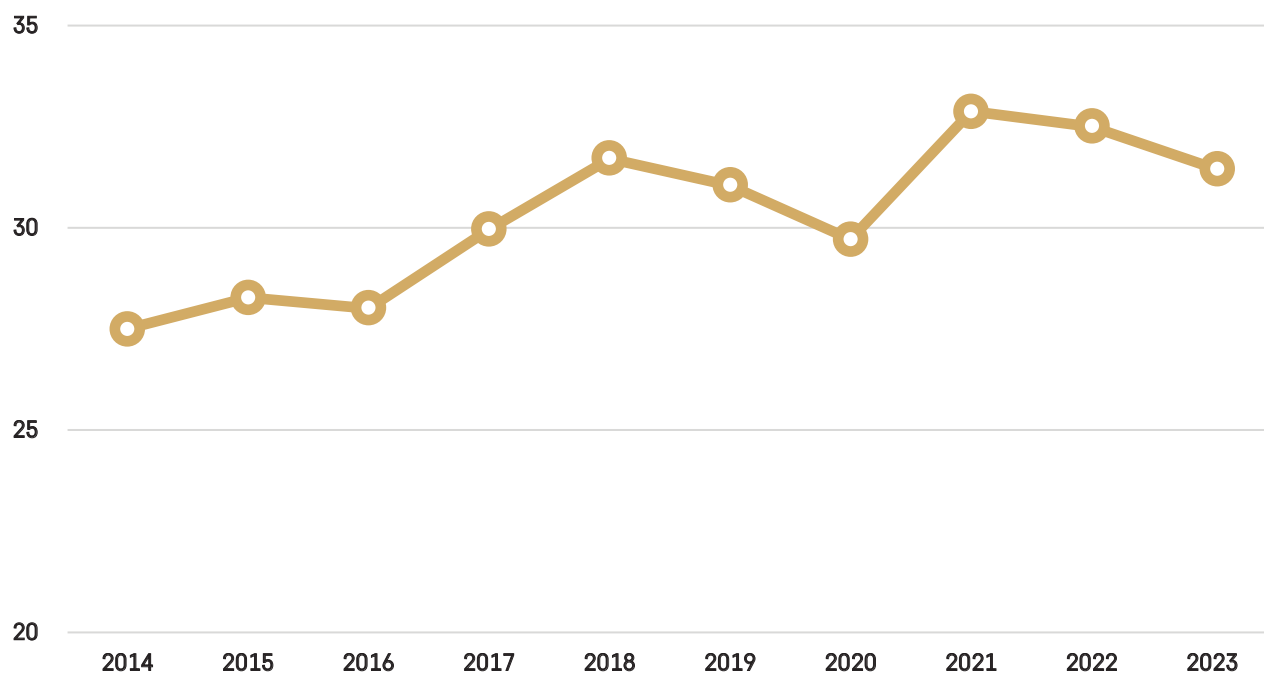
Sipas këtyre të dhënave, niveli i investimeve në Kosovë vlerësohet të jetë rreth 2.3 miliardë euro. Ky llogaritje bazohet në të dhënat administrative të raportuara nga institucionet përkatëse. Nëse, për nivelin e investimeve të sektorit privat, përdorim të dhëna nga Instituti Riinvest të ekstrapoluara për të përfshirë të gjithë popullsinë, niveli i investimeve arrin në rreth 3.1 miliardë euro.

Megjithëse ky shifër është më afër nivelit të vlerësuar të investimeve bruto në Kosovë, siç është llogaritur nga Agjencia e Statistikave të Kosovës (ASK), FMN, Banka Botërore, Banka Qendrore dhe Qeveria, ende ekziston një mosmarrëveshje. Kjo thekson rëndësinë e përmirësimit të informacionit statistikor, veçanërisht lidhur me investimet e sektorit privat.

3.1 Efiçienca e investimeve dhe rritja ekonomike

Gjatë dekadës së fundit, pjesëmarrja e Formimi të Bruto Kapitalit Fiks (ang. Gross Fixed Capital Formation) (GFCF) në PVB-të e Kosovës ka shfaqur një rritje graduale, duke ritur nga 28 përqind (në vitin 2014) në 33 përqind (në vitin 2021) përpara se të stabilizohet rreth 31 për qind në vitet vijuese (Figura 1). Ky trend tregon se Kosova ka ndarë një pjesë gjithnjë e më të madhe të burimeve të saj ekonomike për investime në kapitalin fiks, të cilat janë thelbësore për rritjen ekonomike afatgjatë dhe zhvillimin e infrastrukturës.

● **Figura 1.** Formimi i bruto kapitalit fiks në raport me PBB-në në Kosovë

Burimi: ASK, 2024

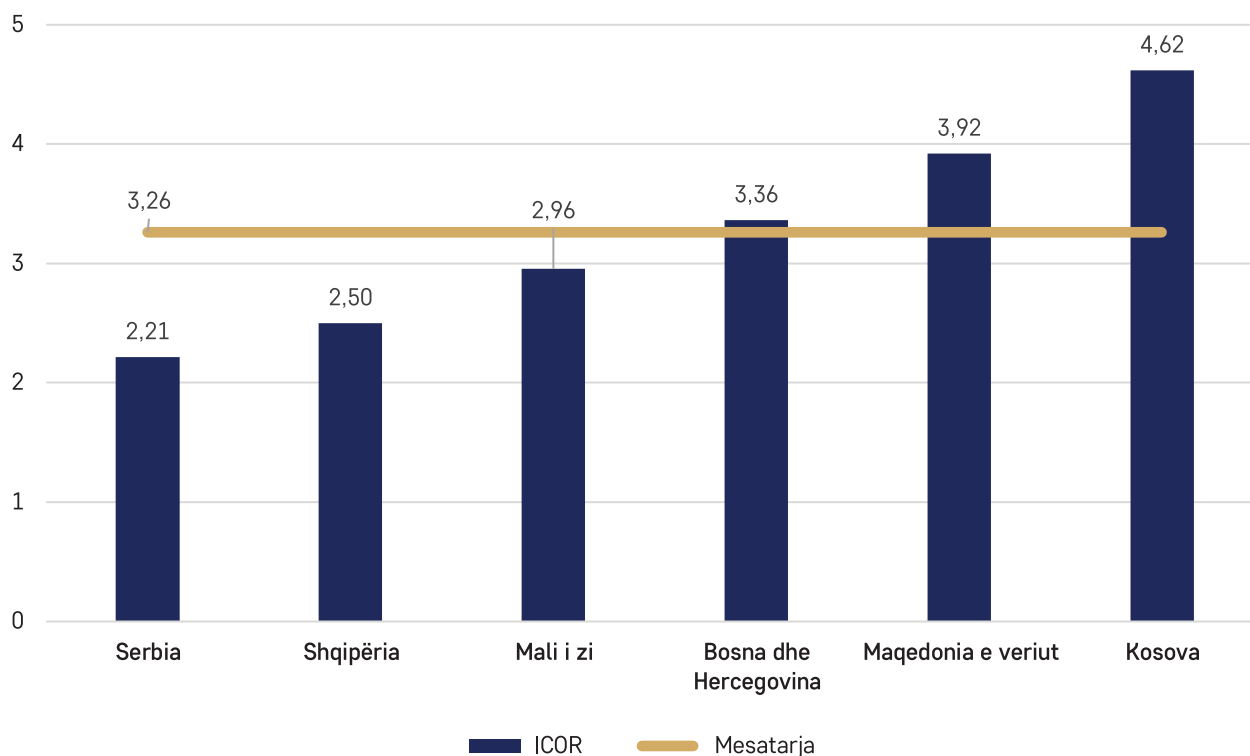
Megjithatë, pavarësisht rritjes së pjesës së GFCF-së, norma e përgjithshme e rritjes ekonomike të Kosovës ka mbetur relativisht e ulët, me një mesatare prej 4 përqind. Kjo sugjeron se, ndonëse më shumë burime po drejtohen drejt investimeve, produktiviteti ose efikasiteti i këtyre investimeve nuk është përmirësuar në mënyrë proporcionale. Kjo tregon se ka sfida strukturore ose joefikasitet në shndërrimin e investimeve në rritje më të shpejtë.

Për të vlerësuar produktivitetin e kapitalit në Kosovë, ne kemi përdorur raportin inkremental të kapitalit dhe outputit (ang. Incremental Capital-Output Ratio) (ICOR), i cili lidh nivelet e investimeve me ndryshimet në PVB për periudhën 2015 deri në 2023. Qëllimi është të kapim ndryshimet afatmesme në ICOR-it dhe të shqyrtojmë marrëdhënien midis nivelit të kapitalit dhe rritjes së prodhimit. Në këtë kontekst, ICOR ndikohet nga disa faktorë, përfshirë ritmin e përparimit teknologjik, zhvillimin e aftësive profesionale dhe menaxheriale dhe cilësinë e strukturave organizative brenda ekonomisë. Ndryshe nga një fokus i ngushtë mbi investimet e reja, ICOR përveç se konsideron të ardhurat e gjeneruara nga investimet e reja, poashtu konsideron edhe produktivitetin e aseteve ekzistuese. Kjo për faktin se ndryshimi në PBB (emëruesi në këtë rast), reflekton produktivitetin e gjithë stokut të kapitalit. Duke qenë se asetet ekzistuese janë shpesh më të mëdha sesa kapitali i shtuar çdo vit, ICOR reflekton efikasitetin e të gjithë stokut të kapitalit dhe jo vetëm të investimeve të fundit. Për shembull, një rënie e shfrytëzimit të kapaciteteve, mund të çojë në një rritje të ICOR-it, edhe nëse investimet e reja janë produktive. Kjo do të thotë që ICOR në Kosovë mund të rritet jo për shkak të mungesës së efikasitetit në investimet e reja, por për shkak të sfidave në shfrytëzimin e plotë të aseteve ekzistuese.

Në fakt, të dhënat nga anketa, e realizuar për qëllim të këtij studimi, evidenton se shfrytëzimi mesatar i kapaciteteve nga bizneset është rreth 61 përqind. Kjo nënkupton që shumë kompani nuk e përdorin të gjithë potencialin e kapaciteteve të tyre ekzistuese, gjë që çon në uljen e efikasitetit të investimeve dhe, rrjedhimisht, në një ICOR më të lartë, që do të thotë se përdoret me shumë kapital fiks për të arritur një normë të caktuar të outputit, përkatësisht GDP. Shfrytëzimi i ulët i kapaciteteve mund të jetë rezultat i sfidave të kërkesës së pamjaftueshme, mungesës së burimeve të kualifikuara ose kushteve të pafavorshme të tregut, duke sugjeruar se përmirësimi i shfrytëzimit të kapaciteteve mund të kontribuojë në uljen e ICOR-it dhe rritjen e efikasitetit të kapitalit në vend.

Për të pasur një pamje më të mirë të ICOR-it të Kosovës, i njëjti është vendosur në një perspektivë rajonale duke e krahasuar me vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor (Figura 8). Vlerat e ICOR-it evidentojnë dallime të mëdha në efikasitetin e kapitalit në rajon. Kosova veçohet me ICOR-in më të lartë prej 4.62, që tregon se ajo kërkon investime kapitali ndjeshëm më të mëdha për të gjeneruar rritje ekonomike në krahasim me fqinjët e saj. Në anën tjetër, Serbia ka ICOR-in më të ulët prej 2.21, që sugjeron një efikasitet relativisht të lartë në shndërrimin e investimeve në prodhim ekonomik. Shqipëria dhe Mali i Zi gjithashtu tregojnë një efikasitet mesatar, me vlera të ICOR-it prej 2.50 dhe 2.96, përkatësisht. Bosnja dhe Hercegovina (3.36) dhe Maqedonia e Veriut (3.92) kanë ICOR më të larta, por mbeten më efikase se Kosova.

● **Figura 2.** ICOR në vendet e Ballkanit Perëndimor

Burimi: Autorët në bazë të të dhënave të publikuara nga EUROSTAT, 2024

Për më tepër, struktura teknike e investimeve të bizneseve në Kosovë gjatë periudhës 2023 deri në 2025 nga rezultatet e anketës ilustron disa arsye që sqarojnë ICOR-in e lartë.¹¹ Në vitin 2023, një pjesë e madhe e investimeve është përqendruar në asete më pak produktive, me 58.4 përqind të alokuara për ndërtesa të reja dhe 29.7 përqind për tokë, ndërkohë që vetëm një pjesë e vogël është drejtuar drejt makinerive dhe pajisjeve (4 për qind) dhe kërkimit dhe zhvillimit (0.16 për qind). Kjo shpërndarje tregon se kapitali është drejtuar drejt aseteve që, ndonëse të rëndësishme për zgjerimin e biznesit, nuk rrisin menjëherë produktivitetin, çka çon në një ICOR më të lartë. Këtu, qeveria qendrore dhe autoritetet lokale mund të bëjnë pjesën e detyrave të tyre për të lehtësuar infrastrukturën (energji, ujë, rrugë, telekomunikacion) dhe lokacionin e bizneseve për të reduktuar ngarkesën aktuale të sektorit privat, i cili është i detyruar të investojë shumë për këto qëllime.

Të dhënat nga anketa janë tregojnë pritshmëri premtuese nga respondentët për investime me një orientim drejt aseteve më produktive në vitet në vijim. Saktësisht, pritet që pjesa e investimeve në makineri dhe pajisje të rritet ndjeshëm, nga 4 përqind në vitin 2023 në 22.6 përqind deri në vitin 2025. Nëse ky fokus në asete më produktive realizohet, ai mund të kontribuojë në përmirësimin e efikasitetit të kapitalit dhe rritjen e përgjithshme ekonomike në Kosovë.

Struktura teknike e investimeve gjithashtu zbulon se shpenzimet për kërkim dhe zhvillim mbeten shumë të ulëta, me vetëm 0.16 për qind të alokuara në 2023 dhe një rritje të lehtë në 0.38 për qind të planifikuar për 2025. Megjithatë, ka një shenjë pozitive me investimet në kërkim dhe zhvillim që pritet të rriten gjë që sugjeron një vetëdijësim në rritje të rëndësisë së kërkimit dhe zhvillimit për të nxitur

11 Aneks A5.

inovacionin dhe konkurrueshmërinë afatgjatë. Nëse ky trend vazhdon, edhe rritje të vogla në kërkim dhe zhvillim mund të kontribuojnë në përmirësimin e produktivitetit dhe uljen e ICOR-it në të ardhmen, pasi inovacioni mund të nxisë një përdorim më efikas të kapitalit në sektorë të ndryshëm.

Në përgjithësi, megjithëse ICOR është një tregues informues, interpretimi i tij për Kosovën kërkon edhe analizë të përbërjes sektoriale, gjë që ndikon në kuptimin më të mirë të produktivitetit të kapitalit. Duke u bazuar në të dhënat e anketës dhe të dhënat e ATK-së për shpërndarjen sektoriale të investimeve, dhe të dhënat e ASK-së në lidhje me kontributin e secilit sektor në PBB, ne kemi kalkuluar ICOR-in për secilin sektor në bazë të klasifikimit NACE (një shifror).

Të dhënat sugjerojnë se në Kosovë ka dallime domethënëse në nivelin e ICOR-it nëpër sektorë të ndryshëm. Sektorët me ICOR të ulët dhe raporte të ulëta të investimeve ndaj qarkullimit, si sektori financiar dhe arsimi, janë shumë efikasë, duke kërkuar investime minimale për të gjeneruar prodhim dhe të ardhura të konsiderueshme. Në anën tjetër, sektorët me ICOR të larta, si ndërtimtaria, dhe energjia kërkojnë investime të mëdha kapitale, të cilat nuk përkthehen në mënyrë efikase e të shpejta në prodhim, për shkak të kostove të larta të infrastrukturës, kohës së kthimit, dhe sfidave operacionale. Sektorët me ICOR të moderuar, si prodhimi dhe akomodimi, kërkojnë diversifikim të investimeve dhe shfrytëzim më të lartë të kapaciteteve.

Të dhënat sektoriale mbi investimet, kontributin në PBB dhe qarkullimin sipas sektorëve në Kosovë tregojnë një ekonomi të mbështetur kryesisht në tregtinë me shumicë dhe pakicë dhe ndërtimtarinë.¹² Tregtia përfaqëson 31.23 përqind të investimeve, 14 përqind të PVB-së dhe 53 përqind të qarkullimit, duke reflektuar një treg të fuqishëm konsumator, por krijon një varësi të rrezikshme nga kërkesa e konsumatorit. Ndërtimtaria përbën 17.13 përqind të investimeve, por kontribuon vetëm 8 përqind në PBB, për shkak të natyrës së saj që kërkon më shumë kapital dhe ndikimit të saj të vonuar ekonomik. Kjo varësi nga tregtia dhe ndërtimtaria e bën ekonominë të ndjeshme ndaj goditjeve sektoriale dhe kufizon diversifikimin afatgjatë. Ndërkohë, industria përpunuese, e cila përfaqëson 15.43 përqind të investimeve, 13 përqind të PBB-së dhe 14 përqind të qarkullimit, është thelbësore për të adresuar varësinë e disbalancet strukturore të ekonomisë së Kosovës. Kjo mund të arrihet nëse shfrytëzimi i kapaciteteve rritet dhe struktura e investimeve drejtohet drejt elementeve më efektive si makineritë dhe pajisjet, kërkimi dhe zhvillimi dhe trajnimet. Përqendrimi në këto fusha do të ndihmonte industrinë përpunuese të rrisë produktivitetin dhe të ulë varësinë e lartë të Kosovës nga importet, duke kontribuar në një ekonomi më të qëndrueshme dhe konkurruese.

12 Aneks A6.

4. KAPITALI NJERËZOR DHE MIGRIMI

4.1 Dinamikat në tregun e punës në Kosovë

Tregu i punës në Kosovë vazhdon të përballët me sfida strukturore të rëndësishme, përfshirë nivele të ulëta të

pjesëmarrjes, papunësi të lartë—veçanërisht mes të rinjve dhe grave—dhe një mangësi të dukshme të aftësive (Tabela 1). Këto probleme përkeqësohen më tej nga emigrimi i konsiderueshëm, i cili shteron fuqinë punëtore vendase dhe dëmton zhvillimin ekonomik.

Tabela 6. Treguesit kyç të tregut të punës (% e popullsisë në moshë pune)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Shkalla e pjesëmarrjes në forcën e punës (15-64 vjeç)	38.7	42.8	40.9	40.5	38.3	39.3	38.6	40.7
Shkalla e popullsisë joaktive ekonomikisht si përqindje e popullsisë në moshë pune (15-64 vjeç)	61.3	57.2	59.1	59.5	61.7	60.7	61.4	59.3
Raporti i punësimit ndaj popullsisë - shkalla e punësimit (15-64 vjeç)	28.0	29.8	28.8	30.1	28.4	31.1	33.8	36.3
Shkalla e papunësisë (15-64 vjeç)	27.5	30.5	29.6	25.7	25.9	20.7	12.6	10.9
Shkalla e forcës punëtore të të rinjve (mosha 15-24 vjeç)	21.2	23.7	22.4	25.9	22.4	21.6	19.6	22.1
Raporti i punësimit ndaj popullsisë për të rinjtë - shkalla e punësimit të të rinjve (15-24 vjeç)	10.1	11.2	10.0	13.1	11.4	13.4	15.4	18.3
Shkalla e papunësisë tek të rinjtë (15-24 vjeç)	52.4	52.7	55.4	49.4	49.1	38.0	21.4	17.3
Pjesëmarrja e të rinjve NEET në popullatën e të rinjve (15-24 vjeç)	30.1	27.4	30.1	32.7	33.6	32.1	33.0	33.4
Pjesëmarrja e punësimit jo të qëndrueshëm në punësimin total (15-64 vjeç)	22.9	23.1	19.6	18.8	17.0	12.7	13.3	15.3

Agjencia e Statistikave të Kosovës: Treguesit e Tregut të Punës

Në vitin 2023, shkalla e pjesëmarrjes në forcën e punës për individët e moshës 15–64 vjeç ishte 40.7 përqind, duke reflektuar një përmirësim të vogël nga 38.6 përqind në vitin 2022 (ASK, 2025). Megjithatë, ky tregues mbetet ndjeshëm më i ulët se mesatarja e vërejtur në vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor dhe në Bashkimin Evropian, ku shkallët e pjesëmarrjes janë përkatësisht rreth 69 përqind dhe 75 përqind (FMN, 2025).

Raporti i punësimit ndaj popullsisë për këtë grupmoshë ishte regjistruar në 36.3 përqind në vitin 2023, nga 33.8 përqind në vitin 2022 (ASK, 2025). Pavarësisht këtij trendi në rritje, norma e përgjithshme e punësimit mbetet e ulët, duke treguar se një pjesë e konsiderueshme e Shkallët e papunësisë kanë treguar një tendencë rënës, me normën e përgjithshme që ra në 10.9 përqind në vitin 2023, nga 12.6 përqind në vitin 2022 (ASK, 2025). Papunësia e të rinjve (mosha 15–24 vjeç) gjithashtu ka shënuar një ulje, duke rënë në 17.3 përqind në vitin 2023, nga 21.4 përqind në vitin e kaluar (ASK, 2025). Megjithatë, këto përmirësime nuk reflektojnë faktin se shumë individë, veçanërisht gra dhe të rinj, mbeten jashtë fuqisë punëtore, shpesh për shkak të dekurajimit ose mungesës së mundësive të përshtatshme.

Një karakteristikë e dukshme e tregut të punës në Kosovë është hendeuku i rëndësishëm gjinor në pjesëmarrje. Pjesëmarrja e grave në fuqinë punëtore është ndër më të ulëtat në botë, me norma nën 20 përqind, duke e bërë atë më të ulëtën në Europë (FMN, 2025). Ky dallim i atribuohet faktorëve të ndryshëm, përfshirë rolet tradicionale gjinore, përgjegjësitë familjare dhe aksesin e kufizuar në shërbime të përbalueshme për kujdesin e fëmijëve, çerdheve dhe kujdesit për të moshuarit. Adresimi i këtyre barrierave është thelbësor për rritjen e pjesëmarrjes ekonomike të grave dhe përmirësimin e efikasitetit të përgjithshëm të tregut të punës (Riinvest, 2017).

Të rinjtë në Kosovë përballen me sfida të konsiderueshme në lidhje me punësimin. Pavarësisht rënies së normave të papunësisë tek të rinjtë, pjesa e të rinjve që nuk janë në punësim, arsimin apo trajnim (NEET) mbetet e lartë, duke arritur në 33.4 përqind në vitin 2023 (ASK, 2025). Kjo tregon se një segment i konsiderueshëm i popullsisë rinore është i shkëputur nga tregu i punës dhe institucionet arsimore, duke paraqitur rreziqe afatgjata për zhvillimin e kapitalit njerëzor dhe rritjen ekonomike.

Nga ana tjetër punëdhënësit shpesh raportojnë vështirësi në gjetjen e punonjësve me aftësitë e nevojshme, duke theksuar një mospërputhje të vazhdueshme midis rezultateve të sistemit arsimor dhe nevojave të tregut të punës. Ky hendek aftësish është veçanërisht i dukshëm në sektorë si ndërtimi, prodhimi dhe teknologjia e informacionit (Riinvest, 2023). Puna për përshtatjen e arsimit dhe trajtimin profesional me kërkesat e industrisë është thelbësore për të adresuar këtë çështje dhe për të përmirësuar rezultatet e punësimit. Gjithashtu, bizneset përballen me sfida në ruajtjen e fuqisë punëtore për shkak të rritjes së tendencës për emigrim.

Intensiteti i migrimit të punonjësve të kualifikuar dhe të arsimuar, përfshirë të rinjtë, mbetet një sfidë në Kosovë, ashtu si edhe në vendet e tjera të Ballkanit Perëndimor (BP6) (Icoski, 2022; Leitner, 2021; Mara dhe Vidovic, 2020; Banka Botërore dhe wiiw, 2019). Vendet e BP6 janë të renditura ndër vendet që janë më të prekura nga migrimi i trurit në nivel global (Icoski, 2022). Pjesa më e lartë e migrantëve të mbikualifikuar vjen nga BP6 krahasuar me popullatën e lindur jashtë në vendet e OECD-së (OECD, 2022). Mara dhe Landesman (2022), në projeksionin e tyre nga 2020 në 2030, tregojnë se do të shfaqen mungesa dhe teprica të fuqisë punëtore bazuar në grupe të ndryshme aftësish në BP6. Pritet që Kosova të ketë mungesë të fuqisë punëtore si për individë me arsim të ulët, ashtu edhe për ata me arsim të lartë, dhe tepricë të punonjësve me arsim të mesëm.

Në përpjekje për të analizuar vështirësitë që hasin kompanitë për shkak të migrimit dhe faktorët që nxisin emigrimin nga Kosova, Riinvest (2023) ka hetuar se: (i) faktorët që përcaktojnë humbjen e stafit nga migrimi, dhe (ii) faktorët që përcaktojnë tendencën e të rinjve për të migruar. Rezultatet sugjerojnë se kompanitë në qytetet më të mëdha kanë 8 pikë përqindje më pak mundësi të përballen me humbje të stafit. Sektori i ndërtimit është më i prekur, me një mundësi 18 pikë përqindje më të lartë për largimin e punonjësve krahasuar me sektorin e prodhimit. Kompanitë eksportuese janë më pak të prekura, me një mundësi 12 pikë përqindje më të ulët për humbjen e stafit. Madhësia e kompanisë nuk ka ndikim të rëndësishëm në ruajtjen e stafit, por kompanitë që operojnë për më shumë se 10 vjet tregojnë stabilitet më të madh, duke pasur 6 pikë përqindje më pak mundësi për të humbur staf. Kompanitë me praktika të forta të menaxhimit të burimeve njerëzore dhe kushte pune më të mira janë gjithashtu më pak të prira për humbjen e stafit (14 dhe 16 pikë përqindje

më të ulëta, përkatësisht). Këto gjetje theksojnë rëndësinë e përmirësimit të kushteve të punës dhe adoptimit të praktikave të mira të menaxhimit të burimeve njerëzore për të zvogëluar largimin e stafit.

Po ashtu, një analizë e të dhënave të Riinvestit thekson disa faktorë që nxisin emigrimin e të rinjve në Kosovë. Individët e papunë kanë 18 pikë përqindje më shumë mundësi të migrojnë krahasuar me ata që janë të punësuar. Meshkujt dhe individët të pa martuar kanë, respektivisht, 19 dhe 7 pikë përqindje më shumë gjasa të largohen. Pjesëmarrja në programet e Masave Aktive të Tregut të Punës (ALMM) ul mundësinë e emigrimit me 9 pikë përqindje. Banorët ruralë kanë 11 pikë përqindje më shumë mundësi të migrojnë krahasuar me ata që jetojnë në qytet. Niveli i arsimit nuk ka ndikim të rëndësishëm në mundësinë e emigrimit, duke treguar një tendencë të lartë për të migruar përgjithësisht. Politikëbërësit duhet të përqendrohen në krijimin e vendeve të punës dhe përmirësimin e programeve ALMM, duke adresuar gjithashtu faktorë më të gjerë si arsimi, shëndetësia dhe kushtet e punës.

4.2 Trendet demografike dhe pasojat e tyre ekonomike

Kosova po përjeton ndryshime të thella demografike që po rikornizojnë perspektivat e saj ekonomike afatgjata. Vendi ka kaluar nga një periudhë rritjeje të popullsisë në një periudhë të rënies graduale, e nxitur nga një kombinim i normave të ulëta të fertilitetit, emigrimit të konsiderueshëm dhe një popullsie që plakët. Sipas regjistrimit të popullsisë 2023–2024, popullsia residente e Kosovës është rreth 1.59 milion, nga rreth 1.73–1.78 milion në vitin 2011. Kjo rënie prej rreth 8–11 përqind në pak më shumë se një dekadë është një ndryshim i rëndësishëm për një vend që historikisht është karakterizuar nga një popullsi e re dhe në rritje.

Faktorët kryesorë pas kësaj rënieje demografike janë emigrimi i vazhdueshëm dhe normat e ulëta të lindjeve. Kosova ka një nga normat më të larta të emigrimit në Ballkanin Perëndimor. Pasojat kumulative të këtij fluksi kanë lënë Kosovën me një diasporë të madhe, e cila vlerësohet të jetë rreth 900,000 njerëz, ekuivalente me më shumë se gjysmën e popullsisë residente. Ndërkohë që remitancat ofrojnë mbështetje të rëndësishme ekonomike për shumë familje, ato gjithashtu theksojnë humbjen e kapitalit njerëzor.

Brenda vendit, shpërndarja e popullsisë në Kosovë po ndryshon nga zonat rurale dhe malore drejt qendrave urbane, veçanërisht Prishtinës. Ky migrim urban nxitet nga mundësitë më të mira për arsim, shëndetësi dhe mundësi punësimi në qytete. Megjithatë, kjo ka çuar gjithashtu në depopullimin e rajoneve rurale, me pasoja negative për prodhimin bujqësor, qëndrueshmërinë e fshatrave dhe qëndrueshmërinë e shkollave dhe shërbimeve shëndetësore rurale. Regjistrimi i popullsisë 2023–2024 tregon gjithashtu se disa komuna periferike përjetuan rënie të popullsisë, ndërsa qendrat urbane, veçanërisht Prishtina, vazhduan të rriten.

Emigrimi i të rinjve është një shqetësim veçanërisht i madh. Pavarësisht se Kosova ka një nga popullsitë më të reja në Europë, një pjesë e konsiderueshme e të rinjve shprehin dëshirën për të emigruar. Kjo nxitet nga një kombinim i mundësive të kufizuara në vend, paga më të larta jashtë vendit dhe tërheqja nga kushtet më të mira të jetesës. Normat e fertilitetit në Kosovë kanë rënë gjithashtu në mënyrë dramatike gjatë dekadave të fundit. Në fillim të viteve 2000, norma totale e fertilitetit ishte mbi 2.5 fëmijë për grua, por tani ka rënë në rreth 1.5–1.6, duke u përafëruar me mesataren e Bashkimit Evropian prej 1.46 në vitin 2022. Kjo rënie e thellë në normat e lindjeve ka ndryshuar themelisht strukturën demografike të vendit. Rritja natyrore e popullsisë ka ngadalësuar ndjeshëm. Faktorët kryesorë pas kësaj rënieje përfshijnë urbanizimin, arsimimin më të lartë të grave, ndryshimet në normat sociale dhe pasigurinë ekonomike, që kanë çuar familjet të kenë më pak fëmijë.

Si rezultat i këtyre tendencave, popullsia e Kosovës po plakët gradualisht. Moshë mesatare e popullsisë është rritur nga rreth 30 vjeç në vitin 2011 në 34.8 vjeç në vitin 2024, ndërkohë që pjesa e njerëzve të moshës 65 vjeç e lart ka pësuar rritje. Pavarësisht se Kosova mbetet një nga vendet më të reja në Europë, me vetëm rreth 10 përqind të popullsisë së saj të moshës 65 vjeç e lart (krahasuar me 20 përqind në Serbi ose Bosnje), procesi i plakjes së vendit është duke u përshpejtuar. Megjithatë, pavarësisht kësaj kalimi demografik, Kosova ende ka ende një mundësi për të shfrytëzuar dividendin demografik, ku një popullsi relativisht e re në moshë pune mund të nxisë rritjen ekonomike nëse mobilizohet siç duhet.

Pasojat ekonomike të këtyre ndryshimeve demografike janë të rëndësishme. Një popullsi që po zvogëlohet dhe plaket ka tendencë të ngadalësojë rritjen ekonomike afatgjatë duke ulur furnizimin me fuqi punëtore dhe rritur barrën e varfërisë për individët në moshë pune. Më pak punëtorë të rinj që hyjnë në tregun e punës do të thotë më pak prodhim potencial, përveç nëse produktiviteti për punëtor rritet ndjeshëm. Emigrimi i lartë e redukton më tej bazën e fuqisë punëtore vendase, ndërsa “ikja e trurit” e vazhdueshme kërcënon cilësinë e kapitalit njerëzor të disponueshëm brenda vendit. Sektorë të tillë si teknologjia e informacionit, inxhinieria dhe

shëndetësia preken veçanërisht nga humbja e punonjësve të kualifikuar.

Për të zbutur pasojat negative të këtyre tendencave demografike, Kosova duhet të përqendrohet në politika që përmirësojnë mbajtjen e të rinjve, rrisin pjesëmarrjen në forcën e punës, veçanërisht midis grave, dhe forcojnë shërbimet sociale për një popullsi që po plaket. Këto masa janë të rëndësishme për ruajtjen e një ekonomie të qëndrueshme dhe rezistente përballë rënies demografike.

5. MODELI I RI I RITJES EKONOMIKE PËR TË ADRESUAR KURTHIN E TË ARDHURAVE TË MESME

Siç e theksuam në raportin e studimit “Një Model i Ri për Rritjen Ekonomike të Qëndrueshme” të përgatitur për Forumin Vjetor Ekonomik 2023 (Instituti Riinvest, 2023), rritja ekonomike në Kosovë ka lëvizur rreth 3-4 përqind për gati dy dekada. Kjo na çon në përfundimin se përballemi me vështirësi si shumë vende të tjera që kanë mbetur të bllokuara në atë që quhet Kurthi i Të Ardhurave të Mesme. Siç u vërejt, Kosova me 6,643 USD për kokë banori tani është ndër 55 vendet e kategorizuara si Vende me të Ardhura të Larta të Mesme. Ka rreth 108 vende me një nivel të të ardhurave të mesme që po luftojnë me trende të pafavorshme të rritjes ekonomike dhe, duke qenë “të kurthuruara”, nuk mund të kalojnë në grupin e ekonomive të zhvilluara. Ky fenomen është bërë një çështje shqetësuese dhe problematike sepse mund të zgjat një periudhë të gjatë zhvillimi të pamjaftueshëm. Këto vende, megjithëse jo me të njëjtën intensitet, përballen me sfida të ngjashme për të përdorur faktorët cilësorë, reformat strukturore të nevojshme dhe cilësinë e qeverisjes për t’u bërë Vende me të Ardhura të Larta. Kosova duhet të mësojë nga eksperiencat e tyre, në fakt nga ata që tashmë kanë kaluar këtë rrugë zhvillimi të vështirë.

Përvoja të ndryshme të rritjes historike dhe diferencat ndërmjet vendeve dhe rajoneve kanë pasur ndikim të madh në krijimin e dallimeve të mëdha në nivelin e zhvillimit ekonomik në të gjithë botën. Nga ana tjetër, ka edhe vende ku dinamika e rritjes ka kontribuar në ngushtimin dhe madje mbylljen e këtyre hendekëve. Acemoglu (2012), Luis Garicano dhe Esteban Rossi-Hansberg (2006), në modelin e tyre që paraqet organizatat (“organizimi i rritjes”), sugjerojnë një kornizë “në të cilën rritja e produktivitetit rezulton nga ndërveprimi midis

grumbullimit të njohurive dhe informacionit në teknologjinë e komunikimit. Ndërkohë që ndërmarrësia shpesh është “inputi kryesor për rritjen ekonomike”, ngadalësimi i rritjes ekonomike në vendet me të ardhura të mesme (MIE) i atribuohet kryesisht faktit se produktiviteti mbetet i ngujuar edhe në nivelin e mesëm dhe gjithashtu faktit se “efikasiteti përkeqësohet” dhe mbizotëron negativisht përparimin teknologjik gjatë kohës, duke bërë që “kontributi neto” i produktivitetit të bëhet negativ. (Acemoglu, 2012, Eishengreen et al., 2012, Yanrui Wu, 2013).¹³ Shkaqet e paraqitura në këtë literaturë janë parasëgjithash lidhur me cilësinë e institucioneve ligjore të vendit, problemet demografike, mungesën e infrastrukturës shoqërore, politikat makroekonomike të dobëta dhe mungesën e politikave që inkurajojnë përparimin teknologjik.

Shkolla e Re e Zhvillimit Brazilian kontribuon në literaturën mbi rritjen dhe ndryshimet strukturore me diagnozën që ekonomitë si Brazili dhe Argjentina vuajnë nga një mbivlerësim kronik i kursit të këmbimit real, që rezulton nga kombinimi i “sëmundjes holandeze” me një strategji rritjeje të bazuar në kursimet e jashtme. Strategjia e rekomanduar konsiston në adoptimin e një regjimi rritjeje të drejtuar nga eksportet, në të cilin promovimi i sektorit të prodhimit nxit përshpejtimin e grumbullimit të kapitalit dhe përdorimin e teknikave moderne të prodhimit (Luiz Carlos Bresser-Pereira dhe etj., 2020). Ata përfundojnë drejtë duke thënë se “Mbështetja në kërkesën autonome të brendshme, siç është shpenzimi i qeverisë, do të thotë që rritja do të ndërpritet më herët apo më vonë nga një krizë në bilancin e pagesave”.

Nga ana tjetër, Agenor (2016) rendit një grup të gjerë penge-

13 Yanrui Wu (2013) llogarit se gjatë periudhës 1961–2019, kontributi i rritjes së produktivitetit të tërësishëm të faktorëve në rritjen e PBB ishte pozitiv, duke arritur në 34.83 përqind në rastin e vendeve me të ardhura të larta dhe 7.33 përqind për vendet me të ardhura të mesme që kaluan në nivele më të larta të të ardhurave. Në të kundërt, kontributi ishte negativ për vendet me të ardhura të ulëta, me -4.21 përqind, dhe për vendet me të ardhura të mesme që mbetën të bllokuara në kategorinë e të ardhurave të mesme, me -1.65 përqind

sash me të cilat përballen vendet me të ardhura të mesme, duke përfshirë: “Kthimet e zvogëluara në kapitalin fizik, shterimin e punës së lirë dhe fitimet nga imitimi, cilësinë e pamjaftueshme të kapitalit njerëzor, zbatimin e pamjaftueshëm të kontratave dhe mbrojtjen e pronësisë intelektuale, stimuluesit e deformuar dhe shpërndarjen e gabuar të talenteve, mungesën e aksesit në infrastrukturë të avancuar dhe mungesën e aksesit në financa, veçanërisht në formën e kapitalit të rrezikut”. Fakti kryesor i stilizuar i kësaj teorie është se përparimi teknologjik duhet të mbahet përmes inovacionit.

Botimi i fundit i Bankës Botërore (2025) fokusohet në zhvillimin dhe pengesat që hasin vendet me të ardhura të mesme (MIC) në Europë dhe Azinë Qendrore (ECA) për të kaluar nga kurthi i të ardhurave të mesme. Vetëm disa vende të ECA kanë arritur statusin e të ardhurave të larta për shkak të përparimit të ngadaltë në vend në lidhje me reformat strukturore dhe përkeqësimin e mjedisit global. Ka një shënim pesimist se “është e paqartë që ndonjë prej vendeve me të ardhura të mesme të ECA do të kalojë prapë në të ardhurave të larta në vitet e ardhshme”. Autorët e këtij studimi konsiderojnë se politikat tradicionale që përqendrohen vetëm në mbështetje për bizneset të vogla dhe të mesme nuk janë të mjaftueshme dhe shpesh provokojnë rezultate të gabuara sepse çojnë në një tepërsi SME-sh dhe bëjnë pak për të nxitur rritjen akumuluese të vendeve të punës dhe prodhimit. Një tjetër problem shumë i zakonshëm në këto shtete është mungesa dhe shpërndarja e gabuar e talenteve, duke kufizuar aftësinë e kompanive për të investuar; për të sjellë teknologji, kapital dhe ekspertizë nga jashtë; dhe për të inovuar”. Duket se faktori kyç për suksesin e MIC-ve në Europë për të kaluar nga kurthi i të ardhurave të mesme gjatë tre dekadave të fundit ka qenë procesi i integritit të tyre që ka rezultuar me anëtarësimin në BE. Makina e konvergencës së BE-së—përmes ndryshimeve institucionale, tregtisë, investimeve dhe rrjedhës së kapitalit dhe ekspertizës menaxheriale nga vendet më të pasura në ato më të varfra—ka ndihmuar të gjitha shtetet anëtare të BE-së të kalojnë nga kurthi i të ardhurave të mesme.

Në shtator 2024, Banka Botërore publikoi një raport të veçantë me titull “Kurthi i aë ardhurave të mesme” që adreson sfidat e rritjes ekonomike në këto vende nga këndvështrime të ndryshme. Si një sintezë e rekomandimeve, raporti sugjeron një rrugë për këto vende të bazuar në të ashtuquajturat “3I”: Investim, Infuzion, Inovacion.

“I” e parë ka të bëjë me rritjen e investimeve në kapitalin fizik (makineri, pajisje dhe infrastrukturë), si dhe zgjerimin e investimeve në përmirësimin e kapitalit njerëzor – edukimi, trajnimi dhe shëndetësia cilësore. Politikat ekonomike dhe investive duhet të krijojnë dhe zbatojnë strategji që nxisin tërheqjen e investimeve private dhe publike, veçanërisht investimeve të huaja, të cilat sjellin një “infuzion” të ideve, modeleve dhe teknologjive të reja në ekonominë vendase.

“I” e dytë ndërlidhet me infuzionin, ku vendet përqendrohen në imitimin, përvetësimin dhe shpërndarjen e teknologjive të reja dhe modeleve biznesore, të cilat janë karakteristike për ekonomitë e zhvilluara. Kjo nënkupton aftësimin e industrive vendore që të bëhen furnizues të produkteve dhe shërbimeve në planin global. Thelbësore për këtë fazë janë reformat e suksesshme strukturore që mbështesin qëndrueshmërinë e arritjeve dhe ndryshimeve pozitive në mjedisin konkurrues të jashtëm. Në këtë aspekt, Kosova ende ndodhet në një stad fillestar.

“I” e tretë ndërlidhet me inovacionin, ku kapacitetet vendore zhvillohen dhe kontribuojnë në shtimin e vlerës edhe për teknologjitë globale, duke u bërë “krijues të dijes globale”. Kjo është karakteristikë për vendet me të ardhura të larta mesatare dhe paraqet një sfidë të madhe për mbështetjen e qëndrueshmërisë së firmave ekzistuese në tregun global. Në këtë fazë kërkohet maturitet dhe kapacitet i avancuar i institucioneve për të zvogëluar risqet për bizneset e suksesshme dhe inovative nëpërmjet skemave stimuluese, si dhe për të nxitur investimet në kërkim dhe zhvillim.

Eksperiencat tregojnë se kalimi në këtë fazë kërkon përkushtim ndaj ambicieve më të larta zhvillimore dhe reforma efektive. Kjo kërkon angazhime serioze nga politikbërësit për të ndërlidhur me sukses strukturën makroekonomike të rritjes me përcaktuesit e saj në nivel mikroekonomik, si nxitjet, politikat, organizatat dhe fuqizuesit e procesit të rritjes ekonomike. Në këtë kontekst, Kosova duhet të fillojë të merret shumë më seriozisht me këto çështje.

Duke qenë se Kosova tani më ka hyrë në grupin e ‘vendeve me të ardhura të larta mesatare’ ajo duhet të adresojë njëkohësisht të tri “I”. Dhe kjo natyrisht shtrihet detyra tepër serioze për qeverisjen makroekonomike në nivel vendi si dhe për bizneset vendore që të avancojnë aftësinë e tyre konkurruese. Ballafaqimi i Kosovës me këtë problem mund

të marrë si rrethanë pozitive “ Planin Ekonomik të Rritjes për BP” nga BE, i cili mund të ndihmojë që të mbështete fazën një “i” dhe fazën e dy “ii” për një rritje të investimeve. Për këtë reforma strukturore mbetet kritike sidomos në zhvillimin e sektorit të energjisë, sigurimin e ujit, avancimit të kapitalit human dhe agjendën e konektivitetit me korridoret e trafikut fizik e digjital rajonal dhe paneuropian. Kjo duhet të arrihet njëkohësisht me zotimet dhe obligimet ndërlidhur me Agjendën e Gjelbër dhe përcaktimin e saj për “0 Emision neto ” të CO₂ dhe dekarbonizimin.

Hulumtimet e fundit sugjerojnë se bashkëpunimi rajonal luan vetëm një rol lehtësues dhe mbështetës, por nuk ka fuqinë transformuese për ekonominë e Ballkanit Perëndimor pa integrim në BE (Mustafa dhe Hashani, 2024). Që nga viti 1990, vetëm 34 vende me të ardhura të mesme kanë kaluar në grupin e vendeve me të ardhura të larta. Prej tyre, më shumë se një e treta e arritën këtë arritje përmes procesit të integritimit në BE.¹⁴ Të tjerat përfshijnë vende të Azisë Juglindore si Tajvani dhe Koreja e Jugut, të cilat kanë përqendruar politikën e tyre të zhvillimit në produkte dhe shërbime me vlerë të shtuar të lartë për eksport, duke rritur ndjeshëm investimet në arsim, teknologji të reja dhe inovacione për të mbyllur hendekun me teknologjitë globale të avancuara.¹⁵

Një nga problemet kyçe me të cilat përballet Kosova për ta tejkaluar këtë gjendje është një e metë pothuajse kronike: strukturave qeverisëse të Kosovës u ka munguar ambicia për ndryshime cilësore të realitetit ekonomik në Kosovë. Pra, nevojitet një ambicie zhvillimore e liruar nga inercioni dhe rutina e politikave të deritashme dhe një përqendrim i energjive, konsensus nacional për një zhvillim që vendin e shpie kah ekonominë e zhvilluar. Kosova nuk mund të dalë nga ky kurth pa i rritur së pari investimet në sektorët me potencial eksportues, dhe së dyti pa investuar shumë më tepër në dije e teknologji të reja, hulumtime, zhvillim dhe inovacione. Këto përbëjnë elementet qenësore për një model të ri të rritjes ekonomike. Kjo do të rezultonte me rritje të eksporteve dhe rritje të ofertës vendore konkurruese të produkteve dhe shërbimeve. Të dhënat dhe analizat në kapitullin 3 pasqyrojnë një situatë shqetësuese.

Një zhvillim i tillë nuk shkon në favor të rritjes së eksportit dhe lehtësimit të kalimit nga “I “ e parë tek “I” e parë të “I” e dytë dhe më pas te “I” e tretë, rrugëtim që duhet ta bëjnë vendet me ardhura mesatare drejt ekonomive të zhvilluara. Andaj, krahas ndryshimeve lidhur me vëllimin dhe strukturën teknike të investimeve (patundshmëri, objekte, pajisje) duhet bërë ndryshime në politikën sektoriale investuese.

Ajo që është veçanërisht brengosëse ka të bëjë me investimet në fushat e kërkimeve shkencore dhe zhvillim, arsim dhe edukim, inovacione, dhe në shëndetësi. Sektori i kërkimeve dhe inovacioneve ende përballet me një kornizë ligjore ja mjaft të ndërtuar dhe ende jo mjaft e opercionalizuar për zbatim. Struktura institucionale ende nuk është e kompletuar për të zbatuar në mënyrë efektive politikën dhe programet kërkimeve dhe inovacioneve. Programi Kombëtar i kërkimeve shkencore 2023 -2028 ka mbetur i paoperacionalizuar dhe i pazbatuar dy vitet e fundit. Në MASHTI ende nuk janë krijuar institucionet, si Agjencia/ Fondi për Kërkime, që do të duhej të zbatonin këtë program.

Megjithatë, një kthesë pozitive paraqet drafti i Ligjit për Inovacione dhe Ndërmarrësi, i cili parashikon edhe krijimin e Fondit për Inovacione. Megjithatë, ky dokument ka mbetur pa u aprovuar, duke qëndruar në fazën e një drafti që daton nga dhjetori i vitit 2023. Kosova ende ka një pjesëmarrje modeste në Hapësirën Evropiane të Kërkimeve (ERA) duke përfshirë edhe programin më të madh të kërkimeve Horizon Europe. Gjithashtu, Kosova ende nuk është bërë pjesë e Vlerësimit të Inovacione të BE-së (EU Innovation Scoreboard), andaj mungon sistemi i infomacionit statistikor për zhvillim të inovacioneve si dhe për disa komponentë të tjera të rëndësishme të prodhimit kërkimor dhe shkencor.

Tabela 8 dëshmon për financimin tepër të ultë (bazuar në përqindjen e PVB) për kërkime, inovacione, arsim dhe shëndetësi, komponentëve kyçe këto për formimin e kapitalit human që do ndikonte në rritjen e kapaciteteve absorbuese për dinamizmin e zhvillimit dhe promovimin e zbatimit e modelit të ri të rritjes ekonomike në Kosovë.

14 Një model i njohur zakonisht si “makineria e konvergencës evropiane” (Banka Botërore, 2024)

15 Sipas Bankës Botërore: **Shënimi konceptual i raportit për zhvillimin botëror.**

● **Tabela 5.** Investimet ne K&I, Arsim dhe Shëndetësi viti 2023 si % e PVB

	Kosova	Ballkani Perëndimor	BE
Kërkimet dhe inovacionet	0.1 - 0,2 ¹³	0.50	1.7
Arsimi dhe edukimi	3.5	4.6	4.7
Shëndetësia (përfshirë shpenzimet nga xhepi të qytetarëve)	5.8	8.5	10.2

Përmirësimi i politikave industriale, veçanërisht ato që përfitojnë nga industritë e prodhimit dhe shërbimet me vlerë të shtuar të lartë, si dhe industritë e quajtura kreative, është i domosdoshëm. Modeli i ri i rritjes ekonomike duhet të bazohet në politika që rrisin furnizimin me produkte dhe shërbime për tregjet vendase dhe ndërkombëtare. Një komponent i rëndësishëm është gjithashtu shpenzimi i përgjegjshëm dhe efektiv i fondeve publike, veçanërisht ato që synojnë investimet produktive në arsim, shëndetësi, kërkim dhe zhvillim. Me këtë, do të krijohen kushtet për rritje ekonomike të qëndrueshme afatgjatë, sidomos kur lidhen me angazhimet e rëndësishme që kanë të bëjnë me zhvillimin dhe miratimin e Strategjisë për Specializimin e Mençur (S3), Agjendën e Gjellbër dhe Dixhitalizimin. Brenda kësaj riorientimi, Kosova duhet të rrisë ndjeshëm investimet publike dhe private në kërkim dhe zhvillim.

Modeli ekzistues i politikave ekonomike, nuk ka qenë i përshatshëm ose i dizajnuar siç duhet për të nxitur ofertën në tregun e brendshëm veçanërisht industritë e eksportit dhe shërbimet me vlerë të shtuar të lartë. Përmirësimet e konsiderueshme me Pakot Fiskale 1 dhe 2 në vitet 2015 dhe 2016 nuk u zhvilluan dhe përmirësuan më tej siç ishte e nevojshme.

Modeli i ri i rritjes ekonomike kërkon që investimet në kërkim dhe inovacion të arrijnë të paktën mesataren rajonale (0.5% e PBB-së) gjatë një periudhe prej 2-3 vjetësh dhe të ruajnë një trend të mëtejshëm drejt përafrimit me standardet e BE-së. Kjo mund të tejkalohet në një mjedis më të favorshëm që promovon stimuj për organizatat kërkimore në universitete, fakultete dhe më gjerë.¹⁷ Modeli i ri i rritjes ekonomike, i bazuar në politika që favorizojnë ofertën, është rruga e nevojshme për të mbajtur ritmin me trendin e mbylljes së hendeut me BE-në në terma të të ardhurave dhe për të frenuar tendencën shqetësuese të emigrimit, veçanërisht të ekspertëve nga fusha të ndryshme, individëve të arsimuar mirë me kapacitete dhe potencial për kërkim dhe zhvillim. Një pjesë e rëndësishme e kalimit në modelin e ri të rritjes ekonomike është përmirësimi i nevojshëm i politikave fiskale dhe buxhetore, veçanërisht kur bëhet fjalë për investimet në arsim dhe shëndetësi dhe investimet në kërkim dhe inovacion.

16 Nuk ka të dhëna zyrtare statistikore për Kosovën për shpenzimet e K&I. Vlerësimet e Institutit Riinvest bazuar në Anketën dhe Buxhetin e Kosovës.

17 Shënim: Mendime dhe sugjerime në lidhje me Programin Kombëtar të Shkencës (PKSH): Si pjesë e buxhetit, gjatë tre viteve të ardhshme (siç parashikohet nga KFM), kërkesat e përgjithshme buxhetore për aktivitetet e parashikuara nga PKSH janë shumë modeste. Në vitin 2023, kjo pjesë përbën 0.32 përqind, në vitin 2024 është 0.49 përqind dhe në vitin 2025 është 0.56 përqind. Si pjesë e PBB-së, kërkesat buxhetore për aktivitetet e parashikuara nga PKSH në vitin 2023 janë 0.11 përqind, në vitin 2024 janë 0.15 përqind dhe në vitin 2025 janë 0.16 përqind të PBB-së, në kontrast me mesataren rajonale prej rreth 0.5 përqind.

6. INSTITUCIONET DHE QEVERISJA EKONOMIKE

Performanca institucionale e Kosovës paraqet një pamje të përzier. Nga njëra anë, vendi ka bërë përparime në krijimin e një kornize rregullatore të orientuar nga tregu; nga ana tjetër, hendekët në sundimin e ligjit, kapacitetin e administratës publike dhe kontrollin e korrupsionit vazhdojnë të paraqesin sfida. Ky seksion analizon cilësinë e qeverisjes ekonomike të Kosovës – përfshirë mjedisin e saj rregullator, sundimin e ligjit, efikasitetin administrativ dhe menaxhimin e investimeve publike – dhe krahason treguesit kryesorë me vendet e Ballkanit Perëndimor. Ai gjithashtu shqyrton se si cilësia institucionale ndikon në aftësinë e Kosovës për të tërhequr investime, për të zbatuar reforma dhe për të ruajtur vazhdimësinë e politikave.

Mjedisi rregullator dhe klima e biznesit

Kosova ka ndërmarrë reforma të rëndësishme për të përmirësuar klimën e saj të biznesit gjatë dekadës së fundit, duke thjeshtuar regjistrimin e bizneseve dhe digjitalizuar shumë shërbime qeveritare. Në fakt, Kosova është vlerësuar si reformuese kryesore në raportet Doing Business të Bankës Botërore, duke pasqyruar rregulloret e thjeshtuara për fillimin e një biznesi dhe pagimin e tatimeve. Në vlerësimet e fundit, Kosova ka performuar mjaft mirë në disa tregues të konkurrencës në krahasim me fqinjët e saj. Për shembull, OECD tregon se Kosova kalon mesataren e Ballkanit Perëndimor në pesë nga pesëmbëdhjetë dimensionet e politikave dhe është lider rajonal në fusha si politika tregtare dhe menaxhimi i ndërmarrjeve shtetërore (OECD, 2024). Norma të ulëta tatimore dhe përdorimi i monedhës euro i ofrojnë një mjedis makroekonomik të qëndrueshëm për investitorët (Riinvest, 2024). Megjithatë, bizneset vazhdojnë të hasin një numër pengesash institucionale. Investitorët shpesh raportojnë se zbatimi i mangët i ligjeve, burokracia e ngarkuar dhe ekonomia informale e madhe dëmtojnë kornizën formale rregullatore (Riinvest, 2023, 2024).

Krahasimet me vendet rajonale theksojnë nevojën e Kosovës për të forcuar më tej institucionet e saj. Në indikatorët më të fundit të Qeverisjes Globale të Bankës Botërore (WGI), Kosova ka një rezultat më të ulët se shumica e vendeve të Ballkanit Perëndimor në cilësinë e rregullatorëve dhe efektivitetin e qeverisë, duke treguar se zbatimi i politikave dhe shërbimeve publike janë mbrapa standardeve të BE-së (Banka Botërore, 2022). Dëshmitë nga anketa theksojnë këto shqetësime: mbi 50% e firmave në Kosovë identifikojnë probleme si procedurat administrative komplekse dhe vonesat në lëshimin e lejeve si pengesa për rritjen (EBRD, 2023). Për të adresuar këto çështje, Kosova ka themeluar një gjykatë të re komerciale në vitin 2023, e cila është e dedikuar për trajtimin e kontesteve biznesore, me qëllimin për të reduktuar ngarkesat dhe për të ndihmuar në forcimin e besimit të investitorëve në sistemin gjyqësor (Riinvest, 2023). Ky është një hap pozitiv, pasi moszbatimi i kontratave kishte qenë një pengesë për investime. Megjithatë, sfida të vazhdueshme mbeten në sistemin ligjor, përfshirë vonesat e shpeshta të seancave gjyqësore dhe aplikimin e pasaktë të sanksioneve. Përgjithësisht, megjithëse mjedisi rregullator në Kosovë është përmirësuar në letër, efektiviteti i institucioneve në praktikë ka ende nevojë të përmirësohet për të siguruar plotësisht investitorët. Problemet e vazhdueshme të “kostos së të bërit biznes” – nga burokracia tek paqartësia e politikave – vazhdojnë të jenë ndër pengesat më të mëdha që përmenden nga bizneset lokale dhe të huaja (OECD, 2024).

Sundimi i Ligjit dhe Kontrolli i Korrupsionit

Treguesit e qeverisjes lidhur me sundimin e ligjit dhe korrupsionin tregojnë se Kosova, si disa shtete të tjera të Ballkanit Perëndimor, ka ende hapësirë të konsiderueshme për përmirësim. Sipas Indeksit të Sundimit të Ligjit të Projektit të Drejtësisë Botërore 2024, renditja e përgjithshme e sundimit të ligjit në Kosovë ra pak, duke u renditur tani në vendin e

58-të nga 142 shtete globalisht (WJP, 2024). Megjithatë, në rajon, Kosova renditet e 3-ta mes 15 vendeve të Europës Lindore dhe Azisë Qendrore në këtë indeks – pas Gjeorgjisë dhe Malit të Zi – duke reflektuar performancë relativisht më të fortë në disa nën-dimensione. Veçanërisht, Kosova ka rezultate të mira në Rend dhe Siguri (renditur e 31-ta globalisht) dhe në Kufizimet mbi Pushtetin e Qeverisë, duke sugjeruar një situatë të qëndrueshme sigurie dhe kontrolla institucionale. Megjithatë, në fushat kyçe për qeverisjen ekonomike si Zbatimi i Rregullave dhe Drejtësia Civile, Kosova ngec pas – e renditur e 82-ta dhe e 89-ta globalisht, përkatësisht (WJP, 2024). Zbatimi i dobët i kontratave dhe paaftësitë e gjykatave civile dëmtojnë klimën e biznesit, pasi kontestet zgjaten për t'u zgjidhur pavarësisht reformave të fundit në sistemin gjyqësor.

Korrupsioni mbetet një shqetësim i madh. Indeksi i Perceptimeve të Korrupsionit i Transparency International vlerëson Kosovën me 41/100, njësoj si homologët rajonalë, por nën mesataren globale. Në vitin 2023, Kosova ishte renditur rreth vendit 83 nga 180 shtete, duke pasuar Maqedoninë e Veriut dhe përpara Shqipërisë. Kjo tregon se, pavarësisht përpjekjeve kundër korrupsionit, ai ende perceptohet si i përhapur.

Administrata Publike dhe Qeverisja e Investimeve

Sipas Raportit të Monitorimit të OECD/SIGMA 2024, Kosova performon më mirë se mesatarja e Ballkanit Perëndimor në disa fusha të reformës së administratës publike – veçanërisht zhvillimin e politikave, menaxhimin financiar publik, ofrimin e shërbimeve dhe përgjegjshmërinë (OECD, 2024). Kjo sugjeron se Kosova ka bërë përparime në adoptimin e praktikave moderne të financave publike (p.sh., auditimi dhe sistemet e kontrollit të brendshëm) dhe përmirësimin e ofrimit të shërbimeve përmes digjitalizimit. Në fakt, Kosova dallon në rajon për disa pika të forta administrative: besimi i qytetarëve në shërbimin civil raportohet të jetë 25 përqind më i lartë se mesatarja e Ballkanit Perëndimor, duke treguar disa perceptime pozitive për reformat e fundit (OECD, 2024). Megjithatë, po i njëjti shqyrtim thekson sfidat e vazhdueshme në të gjitha fushat e administratës publike. Zbatimi i politikave shpesh është i dobët – shumë strategji dhe ligje hartohen, por nuk zbatohen plotësisht. Deri në fund të vitit 2023, më pak se gjysma e aktiviteteve të planifikuara të

reformës së administratës publike në Kosovë ishin zbatuar, dhe vetëm 26 përqind e objektivave të synuara të reformës ishin arritur (OECD, 2024). Ky hendek në zbatim tregon për kapacitete të kufizuara administrative dhe vonesa të shpeshta. Qeveria ende nuk ka zhvilluar kapacitete adekuate për të përdorur politikat e bazuara në dëshmi në hartimin e politikave dhe strategjive të zhvillimit dhe gjithashtu në menaxhimin e zbatimit të tyre përmes masave dhe mekanizmave korrektues.

Një shqetësim kryesor është menaxhimi i investimeve publike. Komisioni European evidenton “dobësi në menaxhimin e investimeve publike” në Kosovë, si dhe mbikëqyrje të dobët financiare të ndërmarrjeve në pronësi publike (Komisioni European, 2024). Zbatimi i buxhetit për investime kapitale ka qenë gjithmonë i ulët. Gjatë pesë viteve të fundit, Kosova ka hasur vështirësi në realizimin e projekteve të saj të planifikuara për infrastrukturën, me shpenzime kapitale që shpesh kanë mbetur nën nivelin e parashikuar për shkak të blloqimeve në prokurime dhe mosefikasitetit institucional (Riinvest, 2024). Po ashtu, Riinvest (2023, 2024) gjen se niveli i investimeve publike kapitale ka rënë në nivelin më të ulët të dekadës së fundit, edhe pse nevojat urgjente për infrastrukturë rrugore, arsimore dhe shëndetësore mbeten të pa realizuara. Kjo rishpërndarje në shpenzimet e rregullta mund të ketë arsyeshmëri politike, por ajo pengon investimet produktive në infrastrukturë dhe kapital njerëzor, duke kufizuar kështu rritjen afatgjatë. Kapaciteti institucional për të përgatitur dhe zbatuar projekte komplekse është ende i kufizuar – siç e dëshmojnë vonesat në prokurime dhe numri i lartë i projekteve të ngecura – gjë që, nga ana tjetër, i frikson investitorët e huaj që kërkojnë partnerë të besueshëm publikë.

Prokurimi publik karakterizohet me përparime dhe ngecje. Kosova ka bërë prokurimin më transparent duke kaluar në e-prokurim dhe duke shpallur tenderët publikisht. Megjithatë, mekanizmat e përgjegjshmërisë mbeten të ngadalshëm. Organi Shqyrtues i Prokurimit (OSHP) – përgjegjës për të trajtuar ankesat – vuan nga procedura të ngadalta, dhe bizneset shpesh e shohin procesin e apelimit të prokurimeve si një pengesë më shumë sesa një zgjidhje.

Cilësia institucionale e Kosovës është ngushtësisht e lidhur me aftësinë e saj për të tërhequr dhe mbajtur investime dhe për të ruajtur rezultatet e reformave. Investitorët zakonisht kërkojnë një qeverisje të qëndrueshme dhe të parashi-

kueshme: në Kosovë, tronditjet politike periodike (përfshirë periudhat e shkurtra të qeverisjes në të kaluarën) shpesh kanë ndërprerë vazhdimësinë e politikave dhe besimin. Megjithatë, qeveria aktuale ka artikuluar një agjendë reformash që fokusohet në sundimin e ligjit dhe luftën kundër korrupsionit, e cila, nëse zbatohet në mënyrë të qëndrueshme, mund të përmirësojë sentimentin e investitorëve. Ruajtja e qëndrueshmërisë së politikave – veçanërisht në kontekstin e angazhimeve për integrimin në BE – do të jetë çelësi për të ardhmen. Kredibiliteti i institucioneve si agjencitë rregullatore, gjykatat dhe organet e luftës kundër korrupsionit do të ndikojnë nëse bizneset do të zgjerohen ose nëse investitorët e rinj do të hyjnë në treg.

Si përmbledhje, Kosova ka ndërtuar bazat e një ekonomie të tregut me ligje dhe institucione të ngjashme me ato të fqinjëve të saj, por efektiviteti i këtyre institucioneve është faktori përcaktues. Përmirësimi i qeverisjes ekonomike – duke siguruar që ligjet të zbatohen në mënyrë të barabartë, korrupsioni të kufizohet, shërbimet publike të jenë efikase dhe buxhetet të investohen me kujdes – është thelbësor për përshpejtimin e rritjes dhe trajektorisë së zhvillimit të Kosovës (Riinvest, 2024).

7. Referencat

- Acemoglu, D. (2012). Introduction to economic growth. *Journal of Economic Theory*, 147, 1–14.
- Agénor, P.-R. (2016). *Caught in the middle? The economics of middle-income traps*. FREDI – Foundation for Research on Economic Development and Institutions.
- Agjencia e Statistikave të Kosovës (2024), Census 2023 Preliminary Results and Labour Force Survey.
- Agjencia e Statistikave të Kosovës (2024). Repertori Statistikor mbi Ndërmarrjet Ekonomike në Kosovë - Shtator 2024.
- Banka Botërore (2024). Balkans Regular Economic Report, Retaining Growth Momentum NO.26 Fall 2024
- Banka Botërore (2024). Invigorating Growth. Western Balkans Regular Economic Report No.25
- Banka Botërore (2024). THE MIDDLE-INCOME TRAP. World Development Report 2024
- Banka Botërore (2025). Adapting for Sustainable Growth. Western Balkans Regular Economic Report No.27 | Spring 2025
- Banka Botërore and Vienna Institute for International Economic Studies (wiiw). 2019. Western Balkans Labour Market Trends 2019. World Bank, Vienna
- Banka Botërore, Worldwide Governance Indicators and population projections.
- Banka Botërore. (2025). *Greater heights: Growing to high income in Europe and Central Asia*. World Bank.
- BQK (2024), Raporti Mujor i Sistemit Financiar, Shtator, Prishtinë
- FMN (2024). Republic of Kosovo: 2024 Article IV consultation—Press release; staff report; and statement by the Executive Director for the Republic of Kosovo (Country Report No. 24/147).
- Icoski, Marjan (2022). Toward a New Youth Brain-drain Paradigm in the Western Balkans
- Komisioni Evropian (2024) Kosovo 2024 Report, Brussels.
- Leitner (2021) A Skill-specific Dynamic Labour Supply and Labour Demand Framework: A Scenario Analysis for the Western Balkan Countries to 2030
- Luis Garicano and Esteban Rossi-Hansberg (2006). Organization and inequality in a knowledge economy. *The Quarterly Journal of Economics*, 2006, vol. 121, issue 4, 1383-1435
- Luiz Carlos Bresser-Pereira (2020). Financing COVID-19, Inflation and the Fiscal Constraint. Academic papers.
- Mara, Isilda and Landesman, Michael (2022). 'USE IT OR LOSE IT!' How do migration, human capital and the labour market interact in the Western Balkans? European Training Foundation
- Mara, Isilda and Vidovic, Hermine (2020). The Effects of Emigration on the Western Balkan Countries. In Valeska Esch Viktoria Palm Hansjörg Brey Christian Hagemann (eds.). Aspen Institute Deutschland e.V.
- McKinsey & Company (2024). Corporate Finance Strategy and Practice, Forecasting Economic Conditions.
- MFPT (2023). Economic Reform Program 2022-2024, Kosovo
- MFPT (2023). Medium-Term Expenditure Framework 2024 – 2026.

MFPT (2024). Projektligji mbi ndarjet buxhetore për buxhetin e Republikës së Kosovës për vitin 2025.

Mustafa, M. & Hashani, A. (2024). Regional economic cooperation, opportunities for Albania and Kosovo. Academy of Science and Arts of Kosovo.

Mustafa, M. (1986) Organization of investment system and economic development SAP Kosovo. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, SAP Kosovo, Prishtina. (in Serbian)

OECD (2022). Labour Migration in the Western Balkans: Mapping Patterns, Addressing Challenges and Reaping Benefits.

OECD (2024), Western Balkans Competitiveness Outlook: Kosovo.

OECD (2024), Western Balkans Competitiveness. Kosovo, Competitiveness and Private Sector Development.

OECD/SIGMA (2024), Public Administration in Kosovo – Monitoring Report.

Oreiro, J. L., da Silva, K. M., & Dávila-Fernández, M. J. (2020). New developmentalist model of structural change, economic growth and middle-income traps. *Elsevier*. (Add journal/book title or publication source if available)

Riinvest (1998). Economic Activities and Democratic Development of Kosova. Prishtina, Kosovo

Riinvest (1999). War Renewal and Reconstruction of Kosova, Collection of papers from the Seminar. Prishtina, Kosovo

Riinvest (2000). War Reconstruction of Kosova: Strategy and Policies, Research Report. Prishtina, Kosovo

Riinvest (2006). Towards Economic Viability of Kosovo, Challenges, Policies, Opportunities. Prishtina, Kosovo

Riinvest (2019). Menaxhimi i borxhit publik në Kosovë. Prishtina, Kosovo

Riinvest (2024), Overcoming the Trap of Insufficient Growth and Enhancing Investment Efficiency. Prishtina, Kosovo.

STIKK (2022). Kosovo IT Barometer 2021 – 2022. Prishtina, Kosovo.

Transparency International (2023). Corruption Perceptions Index 2023.

UNFPA Kosovo (2024). Census support and demographic analysis reports.

WIIW (2023). Forecast Report Beneath the Veneer of Calm: Economic Analysis and Outlook for Central, East and Southeast Europe.

WIIW (2023). Sailing Through Rough Waters.

WIIW (2024). External-Weakness-Dampening-Robust-Consumer-Driven-Growth.

WIIW (2024). The Crisis is Over, but its Scarring Effects are Hindering Recovery.

World Justice Project (2024), Rule of Law Index – Kosovo.

Wu, Y. (2013). *Productivity, economic growth and middle income traps: Implications for China* [Draft manuscript]. University of Western Australia.

8. Anekset

Aneks A1. Struktura e PVB sipas veprimtarive

Pjesëmarrja e aktiviteteve ekonomike ndaj BPV-së si përqindje nga 2010 në 2023

Përshkrimi i aktiviteteve ekonomike	2010	2015	2019	2023
Bujqësia, pylltaria dhe peshkimi	9.5	7.7	7.2	7.8
Industria nxjerrëse	2.5	2	2	1.7
Industria përpunuese	13.8	13.3	12.9	12.8
(Furnizimi me energji elektrike dhe gaz) + Furnizimi me ujë	3.1	4.1	4	3.7
Furnizimi me energji elektrike dhe gaz	2.5	3.4	3.4	3.1
Furnizimi me ujë	0.7	0.7	0.7	0.6
Ndërtimtaria	7.7	7.6	8.2	8.2
Tregtia me shumicë dhe pakicë; riparimi i automjeteve dhe motoçikletave	13	12.3	12.8	14.2
Transporti dhe magazinimi	4	4.6	4.4	4.5
Hotelet dhe restorantet	1.1	1.6	2.1	2.1
(Informimi dhe komunikimi) + (Aktivitetet financiare dhe të sigurimit)	5.4	5.6	5.7	6.3
Informimi dhe komunikimi	1.5	1.8	1.9	2
Aktivitetet financiare dhe të sigurimit	3.8	3.8	3.9	4.3
(Afarizmi me pasuri të patundshme) + (Aktivitetet profesionale, shkencore dhe teknike) + (Aktivitetet administrative dhe mbështetëse) + (Administrimi publik dhe i mbrojtjes; sigurimi i detyrueshëm social)	16.1	15.6	15	13
Afarizmi me pasuri të patundshme	8.8	7.5	7	5.9
Aktivitetet profesional, shkencore dhe teknike	1.5	1.6	1.4	1.4
Aktivitetet administrative dhe mbështetëse	0.7	0.7	0.7	0.7
Administrimi publik dhe i mbrojtjes; sigurimi i detyrueshëm social	5.1	5.9	5.9	5
Edukimi	3.6	4.1	3.7	3.2
Shëndetësia dhe aktivitetet e punës sociale	1.8	2.1	2.2	2.2
(Art, zbavitje dhe rekreacion + Shërbime tjera)	0.9	0.8	0.6	0.5
Art, zbavitje dhe rekreacion	0.4	0.4	0.2	0.2
Shërbime tjera	0.5	0.4	0.4	0.3
Bruto vlera e shtuar, Gjithsej	82.4	81.3	80.8	80.1
Taksat neto në produkte	17.6	18.7	19.2	19.9
GJITHSEJ PVB (me çmime aktuale)	100	100	100	100

Burimi: ASK, 2024Burimi: ASK, 2024

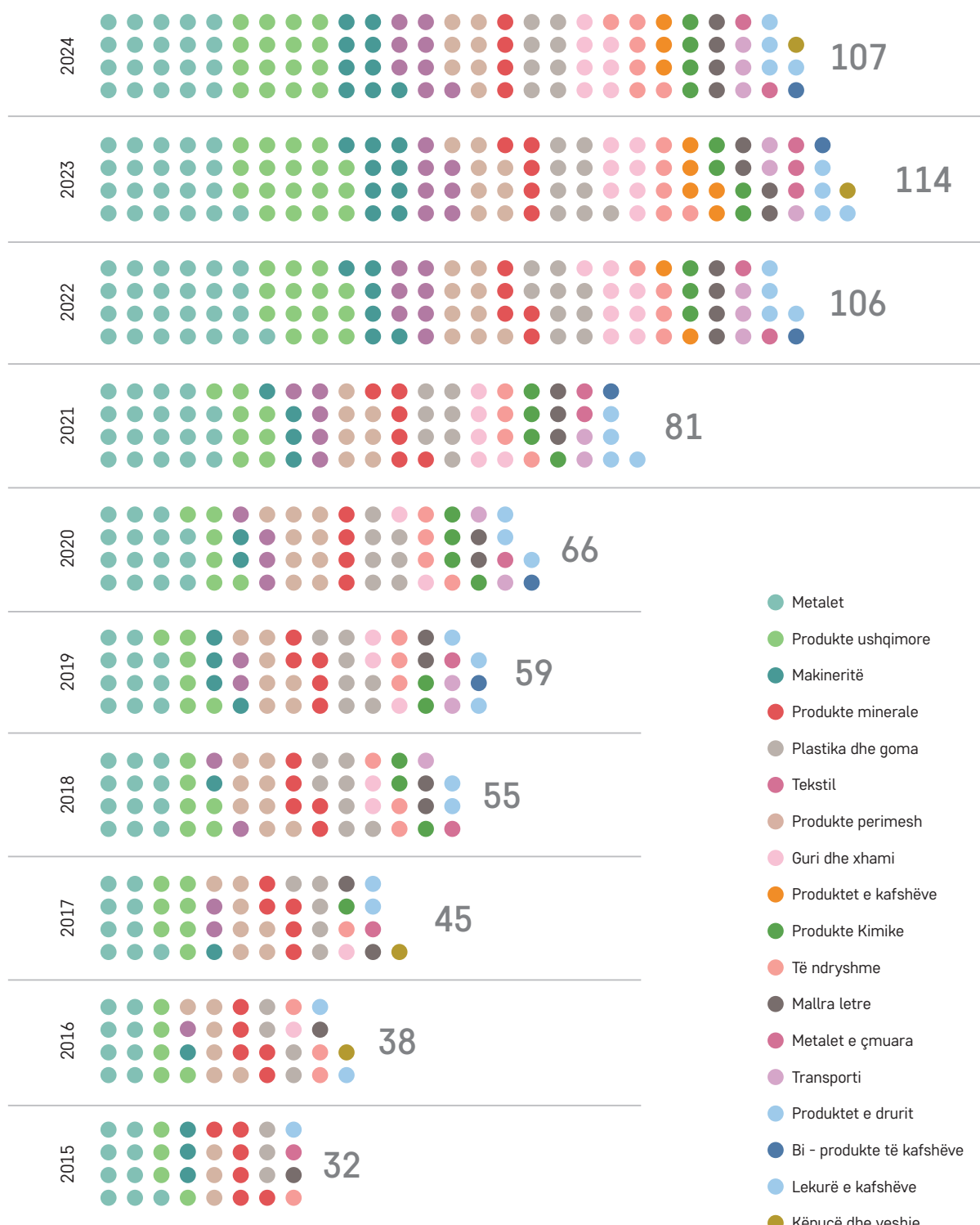
Aneks A2. Eksporti dhe importi i mallrave (në miliona euro)

Viti	Eksport	Import	Bilanci tregtar	Mbulueshmëria e eksportit me import %
2019	393	3233	-2840	12.2
2020	475	3048	-2573	15.6
2021	753	4320	-3567	17.4
2022	932	5219	-4287	17.9
2023	871	5469	-4598	15.9
Janar - Shtator 2023	643	4249	-3606	15.1
Janar - Shtator 2024	690	4554	-3864	15.2

Burimi: ASK dhe BQK

Aneks A3. Numri i produkteve që tejkalon një milion euro në vlerën vjetore të eksportit (2015-2023, Janar – Shtator 2024)

● Figura 1. Numri i produkteve që tejkalon një milion euro në vlerën vjetore të eksportit (2015-2023, Janar – Shtator 2024)

Aneks A4. Eksporti dhe importi i shërbimeve ndër vite (në miliona euro)

Viti	Eksporti i shërbimeve	Importi i shërbimeve
2019	1,675	749
2020	995	603
2021	1,906	871
2022	2,503	1,127
2023	2,966	1,337
2023 Janar - Shtator	1,579	694
2024 Janar - Shtator	1,781	864

Burimi: BQK

Aneks A5. Struktura teknike e investimeve në Kosovë (përqind)

	2023	2024	2025	Trendi
Tokë	29.69	30.33	16.72	
Ndërtesa të reja	58.43	57.17	49.64	
Makineri dhe pajisje	4.02	8.51	22.63	
Kërkim dhe zhvillim	0.16	0.14	0.38	
Trajnime; Konsulenca	0.44	0.33	0.34	
Kapital punues/qarkullues	6.98	3.01	7.69	
Investime tjera	0.28	0.50	2.60	

Burimi: Anketa e Institutit Riinvest, 2024

Aneks A6. Pjesëmarrja e sektorëve në investime, PBB, dhe qarkullim (Përqind)

	Pjesëmarrja në investime	Pjesëmarrja në PB	Pjesëmarrja në qarkullim
Tregtia me shumice dhe pakice; Riparimi i mjeteve motorike dhe motoçikletave	31.23	14	53
Ndërtimtaria	17.13	8	10
Industria përpunuese	15.43	13	14
Furnizimi me rryme, gaz, avull dhe ajër të kondicionuar	8.23	4	8
Informimi dhe komunikimi	4.96	2	0
Akomodimi dhe shërbimi ushqimor	4.89	2	2
Aktivitetet e patundshmërisë	2.75	7	0
Aktivitetet profesionale, shkencore dhe teknike	2.28	1	2
Transporti dhe magazinimi	1.88	4	3
Industria nxjerrëse	1.65	2	1
Bujqësia; Pylltaria dhe Peshkimi	1.09	7	1
Aktivitetet financiare dhe të sigurimit	0.42	4	4
Aktivitetet e shëndetit të njeriut dhe të punës sociale	0.24	2	1
Arsimi	0.18	3	1

Burimi: Autorët në bazë të të dhënave nga: Anketa e Institutit Riinvest, 2024; ATK; ASK

